

Ed Smeets

Communicerende vaten

*Leerlingenstromen tussen basisonderwijs,
speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs*

COMMUNICERENDE VATEN

Communicerende vaten

*Leerlingenstromen tussen basisonderwijs,
speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs*

E.F.L. Smeets

ITS – Nijmegen

De particuliere prijs van deze uitgave is € 10,-
Deze uitgave is te bestellen bij het ITS, 024 – 365 35 00.

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK DEN HAAG

Smeets, E.F.L.

Communicerende vaten. Leerlingenstromen tussen basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. / E.F.L. Smeets – Nijmegen: ITS
ISBN 90 5554 260 1
NUR 840

© 2004 Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS) van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, en evenmin in een retrieval systeem worden opgeslagen, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van het Instituut voor Toegepaste Sociale wetenschappen (ITS) van de Stichting Katholieke Universiteit te Nijmegen.

No part of this book/publication may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm, or any other means, without written permission from the publisher.

Voorwoord

Al sinds de oprichting van het speciaal onderwijs heeft dit onderwijstype een forse groei doorgemaakt. Dat was vooral het geval bij het onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom) en het onderwijs aan moeilijk lerende kinderen (mlk). Het beleidsprogramma ‘Weer Samen Naar School’, dat in het begin van de jaren negentig van start is gegaan, beoogt de groei van deze vormen van speciaal onderwijs, sinds 1998 speciaal basisonderwijs geheten, in te dammen. Om na te gaan in hoeverre dit lukt, heeft de Programmacommissie Beleidsgericht Onderzoek Primair Onderwijs (BOPO) van de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) het ITS opdracht gegeven een actuele analyse te maken van de ontwikkeling van de omvang van het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs. De resultaten van die analyse worden beschreven in dit onderzoeksrapport. Naast gegevens van leerlingentellingen uit de periode van 1992 tot en met 2003, zijn in het onderzoek ook leerlingenstromen geanalyseerd. Het gaat om respectievelijk de instroom in en de uitstroom uit het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs. Ook wordt in het onderzoek ingegaan op de factoren die van invloed zijn op de verwijzing van leerlingen uit het basisonderwijs naar deze onderwijstypen. Het onderzoek is uitgevoerd door dr. Ed Smeets.

ITS – Nijmegen
dr. Jeroen Winkels, directeur

Inhoud

Voorwoord	v
Samenvatting	ix
1 Achtergronden	1
1.1 Ontwikkelingen in het beleid rond zorgleerlingen	1
1.1.1 De periode tot 1990	1
1.1.2 ‘Weer Samen Naar School’	1
1.1.3 Wet op de Expertisecentra	2
1.1.4 Leerlinggebonden Financiering	3
1.1.5 Speciaal voortgezet onderwijs	3
1.2 Ontwikkelingen in de omvang van het speciaal onderwijs	4
1.2.1 Telgegevens	4
1.2.2 Mogelijke verklaringen	5
2 Doel en opzet van het onderzoek	9
2.1 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen	9
2.2 Onderzoeksoptzet	9
3 Resultaten	11
3.1 Inleiding	11
3.2 Telgegevens	11
3.2.1 Primair onderwijs	11
3.2.2 Voortgezet onderwijs	16
3.2.3 Ontwikkeling van het speciaal onderwijs tussen 1975 en 2002	19
3.2.4 Culturele minderheden en achterstandsléerlingen	20
3.2.5 Samenwerkingsverbanden en regionale verschillen	22
3.2.6 Ambulante begeleiding vanuit rec’s	25

3.3	Instroom	26
3.3.1	Instroom in het speciaal basisonderwijs	26
3.3.2	Instroom in het speciaal onderwijs	29
3.3.3	Instroom in het voortgezet speciaal onderwijs	30
3.3.4	Verwijzing door basisscholen	32
3.4	Uitstroom	40
3.4.1	Uitstroom uit het speciaal basisonderwijs	40
3.4.2	Uitstroom uit het speciaal onderwijs	41
3.4.3	Uitstroom uit het voortgezet speciaal onderwijs	43
3.5	Leeftijd en verblijfsduur van leerlingen	45
3.5.1	Gemiddelde leeftijd	45
3.5.2	Geschatte verblijfsduur	46
4	Conclusies, discussie en aanbevelingen	49
4.1	Conclusies	49
4.2	Discussie	51
4.3	Aanbevelingen	54
	Literatuur	55
	Bijlagen	
	Bijlage 1: Gehanteerde definities	59
	Bijlage 2: Sbo- en rec-voorzieningen per regio	61
	Bijlage 3: Variabelen in de multiniveau-analyses	63
	Bijlage 4: Leerlingen in sbo en rec's, naar leeftijd	65

Samenvatting

Op verzoek van NWO/BOPO is onderzoek gedaan naar de ontwikkelingen in de omvang van het basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs (sbo) en het speciaal onderwijs tussen 1975 en 2003. Bovendien is een analyse gemaakt van de leerlingenstromen tussen de verschillende onderwijstypen in de jaren 1992 tot en met 2002. In deze periode zijn tal van maatregelen genomen om de stroom naar het speciaal (basis) onderwijs in te dammen en leerlingen meer zorg te bieden op de basisschool. Belangrijke ontwikkelingen op dit gebied zijn het beleidsprogramma 'Weer Samen Naar School' (WSNS) en de clustering van scholen voor speciaal onderwijs in Regionale Expertisecentra (rec's).

Onderzoeksvragen

De BOPO heeft drie onderzoeksvragen geformuleerd die door dit onderzoek dienden te worden beantwoord:

- Hoe ontwikkelt zich de omvang van het speciaal basisonderwijs tussen 1975 en 2003?
- Welke stromen treden er daarbij op van basisonderwijs naar speciaal basisonderwijs en van speciaal basisonderwijs (of basisonderwijs) naar de expertisecentra en wat is de omvang van die stromen?
- Wat is de verblijfsduur van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en in de expertisecentra?

Onderzoeksopzet

De gegevens van leerlingentellingen van scholen voor basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en de rec's (voorheen so2/3) in de jaren 1992 tot en met 2003 zijn geanalyseerd. Daarnaast zijn de in- en uitstroomgegevens van scholen of afdelingen voor sbo en rec-so geanalyseerd van de periode 1995 tot en met 2002. Om meer zicht te krijgen op factoren op het niveau van scholen en samenwerkingsverbanden die van invloed zijn op de omvang van de verwijzing naar het sbo en het rec-so, zijn multiniveau-analyses uitgevoerd.

Resultaten

Tussen 1975 en het begin van de jaren negentig is het aantal kinderen in het speciaal onderwijs gestaag gegroeid. Dat geldt vooral voor het onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (so-lom) en aan moeilijk lerende kinderen (so-mlk). Sinds de start van WSNS zijn deze onderwijstypen, sinds 1998 verenigd in het speciaal basisonderwijs, in omvang gaan afnemen. Terwijl het aantal leerlingen in het basisonderwijs tussen 1992 en 2002 met 10 procent is toegenomen, is het sbo in diezelfde periode met 6 procent gekrompen. Het gemiddelde deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS – oftewel het aandeel leerlingen in het sbo – is sinds de start van WSNS gedaald van 3.8 naar 3.2. Vergeleken met de situatie in 1975, is de omvang van het sbo in 2003 ruim tweederde groter. De zwaardere vormen van speciaal onderwijs (voorheen so2/3, nu rec-so) zijn tussen 1992 en 2002 met 56 procent in omvang gegroeid. De krimp van het speciaal basisonderwijs wordt gecompenseerd door de groei van het speciaal onderwijs. Het voortgezet speciaal onderwijs (voorheen vso2/3, nu rec-vso) maakte in 10 jaar een groei met 86 procent door.

In het schooljaar 1991/'92 werden vanuit het basisonderwijs ruim 10700 leerlingen naar so-lom en so-mlk verwezen en rond 2000 leerlingen naar het so2/3. In het schooljaar 2001/2002 verwezen basisscholen 10700 leerlingen naar het sbo en bijna 3400 naar het rec-so. Dat komt neer op verwijzing van 0.7 procent van de leerlingen naar het sbo en 0.2 procent naar het speciaal onderwijs. Samengeteld is het aandeel verwijzingen in 2002 vergelijkbaar met de situatie in 1992, rekening houdend met de toename van de totale leerlingenpopulatie. Daarbij is een verschuiving te zien in de richting van het speciaal onderwijs. De instroom in het sbo van leerlingen uit het basisonderwijs is in het schooljaar 1995/'96 fors gezakt, maar is daarna weer een licht stijgende tendens gaan vertonen. Of scholen veel leerlingen verwijzen, hangt onder meer samen met de samenstelling van hun leerlingenpopulatie en met de mate van stedelijkheid van de vestigingsplaats.

Het dalende leerlingental in het speciaal basisonderwijs kan deels worden toegeschreven aan andere factoren dan aan de afname van de verwijzing door basisscholen. De omvang van de uitstroom uit het sbo naar het speciaal onderwijs neemt toe. Sinds het eind van de jaren negentig daalt bovendien de instroom in het sbo van leerlingen die uit het voorschoolse traject afkomstig zijn, terwijl in het speciaal onderwijs een toenemende instroom van deze groep te zien is. Ook neemt de instroom in het sbo van leerlingen uit het speciaal onderwijs af. De gemiddelde verblijfsduur in het sbo is afgenomen. De verblijfsduur van leerlingen in het speciaal onderwijs (de rec's) is naar schatting tussen 1992 en 2002 met 10 procent toegenomen.

1 Achtergronden

1.1 Ontwikkelingen in het beleid rond zorgleerlingen

1.1.1 De periode tot 1990

Na de invoering van de leerplicht, in 1901, werd het onderwijs geconfronteerd met leerlingen die niet te handhaven waren binnen de klassikale aanpak met grote groepen (Pijl, 1997a; Van Rijswijk & Kool, 1998). Voor die tijd verlieten deze leerlingen het onderwijs al snel. In de daarop volgende jaren ontstonden scholen voor zogeheten 'achterlijke kinderen', mede door initiatief van de overheid. Na de verruiming van de wettelijke mogelijkheden om speciale scholen te stichten, in 1949, ontstonden scholen voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom), scholen voor moeilijk lerende kinderen (mlk) en scholen voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok). In de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw groeide het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs fors. De achterliggende gedachte was dat leerlingen met handicaps in dergelijke scholen beter konden worden geholpen. Later groeide echter de overtuiging dat steeds meer kinderen op basis van achterblijvende leerprestaties werden verwezen, zonder te zijn aangewezen op enige vorm van speciale behandeling (Doornbos, 1987). Bovendien groeide de twijfel over de effectiviteit van met name lom- en mlk-onderwijs. In combinatie met de groeiende financiële lasten van het speciaal onderwijs, leidde dit tot beleid dat was gericht op het vergroten van de zorgbreedte van basisscholen.

1.1.2 'Weer Samen Naar School'

Vooraf om de groei van lom, mlk en afdelingen voor in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (iobk) in te dammen, is in 1991 het 'Weer Samen Naar School'-beleid (WSNS) van start gegaan (Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 1990). Het hoofddoel daarvan is het realiseren van zorgbreedtevergroting in het basisonderwijs, zodat basisscholen aan meer leerlingen extra zorg kunnen bieden. Een belangrijk onderdeel van het WSNS-beleid vormde het oprichten van samenwerkingsverbanden, waarin scholen voor regulier basisonderwijs en lom- en mlk-scholen in onderlinge samenwerking trachten de in WSNS gestelde doelen te bereiken. Sinds de invoering van de Wet op het Primair Onderwijs (WPO) in 1998 is het onderscheid tussen lom en mlk vervallen en wordt deze groep scholen, met iobk-afdelingen (voor zover deze niet tot een zmok-voorziening behoren), aangeduid als 'speciaal basisonderwijs' (sbo).

Idealiter zou WSNS moeten leiden tot een vermindering van de omvang van zowel het sbo als het so2/3¹. In het reguliere basisonderwijs kan, als de doelstellingen van WSNS worden gerealiseerd, immers extra zorg worden geboden aan leerlingen die dat nodig hebben, waarbij ook ambulante begeleiding vanuit het so2/3 mogelijk is. Formeel behoorde het verminderen van de omvang van het so2/3 echter niet tot de doelstellingen van WSNS. Anderzijds bestaat er het gevaar van een grotere uitstroom naar so2/3, doordat een hoge verwijzing naar het sbo consequenties heeft voor de bekostiging van de (basisscholen in de) samenwerkingsverbanden. Daardoor zou een zogeheten ‘weglekeffect’ kunnen ontstaan (Van Batenburg & Van der Woude-Doedens, 2003). Eerder wees Pijl (1989, 1997a) er al op dat de taakstelling voor lom en mlk niet dusdanig strak is omschreven dat een grotere toestroom naar het zmlk en zmok kan worden uitgesloten.

Wat de bekostiging betreft, staat WSNS in het teken van ‘verevenen en overhevelen’. Verevenen heeft betrekking op de gelijkstelling van de bekostiging gericht op zorgleerlingen, onafhankelijk van de feitelijke deelname aan het speciaal basisonderwijs. Overhevelen betreft de overheveling van een deel van het zorgbudget van het speciaal basisonderwijs naar (de basisscholen in) het samenwerkingsverband. Van Batenburg en Van der Woude-Doedens (2003) onderzochten de effecten van verevenen en overhevelen op de Samenwerkingsverbanden WSNS en de daarin deelnemende scholen. Deze auteurs wijzen erop dat de genoemde maatregelen tot een enigszins paradoxale situatie hebben geleid. In de verbanden met een hoog deelnamepercentage moeten basisscholen zoveel middelen overhevelen naar het sbo dat zij te weinig geld hebben om te werken aan zorgverbreding en dus de doelen van WSNS moeilijk kunnen realiseren. Basisscholen binnen samenwerkingsverbanden met een laag deelnamepercentage hebben daarentegen het voordeel dat zij extra middelen krijgen voor de zorg die zij wellicht niet zo hard nodig hebben. De onderzoekers constateren dat samenwerkingsverbanden met een laag deelnamepercentage de vrijgekomen middelen vaak niet benutten om zorgverbreding en adaptief onderwijs te realiseren.

1.1.3 Wet op de Expertisecentra

Ook het (overig) speciaal onderwijs is qua organisatie in beweging. In 1998 is gestart met de vorming van regionale expertisecentra (rec's), waarin de voormalige so2/3-scholen gaan samenwerken. Deze ontwikkeling is bij wet vastgelegd in de Wet op de

1 Het so2/3 omvatte de voorzieningen voor visueel gehandicapten, doven, slechthorenden, leerlingen met ernstige spraak-/taalmoeilijkheden, lichamelijke gehandicapten, meervoudig gehandicapten, zeer moeilijk lerende kinderen, langdurig zieken, zeer moeilijk opvoedbare kinderen, in hun ontwikkeling bedreigde kleuters (gekoppeld aan een zmok-voorziening) en pedologische instituten.

Expertisecentra (WEC). De tot dusver bestaande indeling in elf typen voorzieningen is daarbij teruggebracht tot vier clusters:

- cluster 1: visueel gehandicapten (vgk) en meervoudig gehandicapten met een visuele handicap;
- cluster 2: auditief en communicatief gehandicapten – doven (df), slechthorenden (sh), leerlingen met ernstige spraak-/taalmoeilijkheden (esm) en meervoudig gehandicapten met een auditieve stoornis;
- cluster 3: lichamelijk gehandicapten (lg), verstandelijk en meervoudig gehandicapten (zmlk, mg) en langdurig zieken (somatisch, lz/s);
- cluster 4: leerlingen met psychiatrische problemen en/of gedragsstoornissen (zmok, leerlingen in pedologische instituten (pi) en langdurig zieken (psychisch, lz/p)).

Het uitgangspunt hiervan is dat er binnen de clusters meer samenwerking tot stand komt en expertise wordt opgebouwd. Daardoor kunnen de rec's meer ondersteuning bieden aan bijvoorbeeld het basisonderwijs, maar daarnaast is het de bedoeling dat er in de scholen meer expertise ontstaat op het gebied van handicaps waarop de scholen in kwestie zich oorspronkelijk niet richtten. Daarmee wordt beoogd dat er een betere spreiding over het land ontstaat van voorzieningen voor speciaal onderwijs.

1.1.4 Leerlinggebonden Financiering

Met ingang van augustus 2003 is de Leerlinggebonden Financiering (LGF) van kracht geworden. Dit houdt in dat leerlingen die vanwege hun handicap extra voorzieningen nodig hebben, na indicatiestelling een leerlinggebonden budget kunnen krijgen. Hun ouders kunnen dan kiezen tussen speciaal onderwijs (in een rec) en het reguliere basisonderwijs, waarbij het budget van de leerling wordt ingebracht ter bekostiging van de benodigde voorzieningen. De verwachting is dat hiermee de instroom in de rec's zal verminderen.

1.1.5 Speciaal voortgezet onderwijs

Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso-lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso-mlk) ressorteert met ingang van 1998 onder de Wet op het Voortgezet Onderwijs. De nieuwe benaming van deze onderwijssoorten is speciaal voortgezet onderwijs (svo). Het svo-lom wordt tussen 1999 en 2002 omgevormd tot leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) of praktijkonderwijs. Het svo-mlk wordt omgezet in praktijkonderwijs. Dit richt zich op leerlingen die gezien hun capaciteiten geen diploma kunnen behalen.

Het ivbo mocht aanvankelijk alleen leerwegondersteunend onderwijs gaan aanbieden voor de beroepsgerichte leerwegen. Pas als het met het vso-lom in een samenwerkingsverband is gefuseerd mag het ook leerwegondersteunend onderwijs aanbieden voor de andere leerwegen.

1.2 Ontwikkelingen in de omvang van het speciaal onderwijs

1.2.1 Telgegevens

De ontwikkeling van leerlingenaantallen in het speciaal onderwijs is in het verleden onderwerp geweest van tal van studies. Daaruit blijkt dat het speciaal onderwijs een lange periode van gestage groei heeft doorgemaakt. Zo constateerde Doornbos (1987) dat het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs tussen 1950 en 1986 ruim verdrievoudigd was, van 32.914 naar 103.047. In 1986 bezocht het merendeel van de leerlingpopulatie in het speciaal onderwijs een school voor kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (lom) of een school voor moeilijk lerende kinderen (mlk). Het ging om respectievelijk 40.092 en 32.222 leerlingen. Pijl (1997a) signaleerde in de periode 1980-1995 een nagenoeg constante groei van het speciaal onderwijs met jaarlijks ongeveer 0,1 procentpunt. Tabel 1.1 en 1.2 geven een overzicht van de ontwikkeling in leerlingenaantallen tussen 1975 en 1995, respectievelijk in de leeftijdsgroepen van 4 tot 11 en van 12 tot 19 jaar.

Tabel 1.1 – Deelname van 4- tot 11-jarigen aan speciaal onderwijs, in percentages; 1975-1995

	1975	1980	1985	1990	1995
lom	0.75	1.05	1.50	1.85	1.80
mlk	0.84	0.91	0.92	1.23	1.31
zmlk	0.18	0.16	0.16	0.20	0.26
zmok	0.10	0.11	0.12	0.18	0.18
overig so	0.38	0.43	0.50	0.68	0.75
totaal lom en mlk	1.59	1.96	2.43	3.08	3.10
totaal zmlk/zmok/overig	0.65	0.70	0.77	1.05	1.19
totaal	2.25	2.66	3.20	4.13	4.29

Bron: Pijl (1997a); op basis van jaarlijkse tellingen van het Ministerie van OCW (t/m 1990 op 16 januari; daarna op 1 oktober)

Tabel 1.2 – Deelname van 12- tot 19-jarigen aan speciaal onderwijs, in percentages; 1975-1995

	1975	1980	1985	1990	1995
lom	0.48	0.58	0.85	1.01	1.16
mlk	0.87	0.84	0.96	0.99	1.40
zmlk	0.27	0.28	0.28	0.28	0.36
zmok	0.08	0.11	0.15	0.22	0.33
overig (v)so	0.23	0.25	0.29	0.33	0.40
totaal lom en mlk	1.34	1.43	1.82	2.01	2.56
totaal zmlk/zmok/overig	0.58	0.65	0.73	0.83	1.09
totaal	1.93	2.08	2.55	2.84	3.65

Bron: Pijl (1997a); op basis van jaarlijkse tellingen van het Ministerie van OCW (t/m 1990 op 16 januari; daarna op 1 oktober)

Pijl (1997b) concludeert dat het lom vooral tot 1990 flink is gegroeid. Daarna nam de groei af. Het mlk en het overige speciaal onderwijs groeiden minder hard, maar bleven wel tot 1995 doorgroeien.

Oudenhoven en Smeets (1999) analyseerden de ontwikkeling in leerlingenaantallen in het regulier en speciaal onderwijs in de periode 1992-1998. Zij constateren dat in de genoemde periode het aantal leerlingen in het so2/3 met ruim een kwart is gegroeid. Bovendien is het percentage leerlingen in het reguliere basisonderwijs dat ambulante begeleiding krijgt vanuit so2/3-scholen, tussen 1992 en 1998 meer dan verdubbeld (van ruim 2500 naar ruim 5400). Oudenhoven en Smeets (2001) deden tevens onderzoek naar de ontwikkelingen en de problematiek in het onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zie ook Smeets & Oudenhoven, 2001). Daaruit blijkt dat het so-zmok tussen oktober 1998 en oktober 2000 met ruim 8 procent is gegroeid (na een eerdere groei met rond 10 procent tussen 1992 en 1998).

1.2.2 Mogelijke verklaringen

In verschillende onderzoeken is gezocht naar factoren die van invloed zijn op de verwijzing naar het speciaal onderwijs, dan wel het speciaal basisonderwijs. De conclusies zijn echter niet altijd eenduidig. Uit een aantal studies komt de samenhang tussen het aanbod en de vraag als belangrijke factor naar voren (zie Blank e.a., 1990; Brandsma, Krikken, & Leemkuil, 1995; Petersen & Oudenhoven, 1994). Een groter aanbod aan speciaal onderwijs hangt samen met meer verwijzingen. Petersen en Oudenhoven (1994) voerden een padanalyse uit op variabelen die van invloed zouden

kunnen zijn op de verwijzing naar lom, mlk en iobk. Daaruit kwam het aanbod aan so-voorzieningen naar voren als belangrijkste verklarende variabele. Het aanbod stond echter in relatie tot de stedelijkheid (meer aanbod in sterk stedelijke gebieden). Bovendien was er een samenhang tussen denominatie en de omvang van het aanbod aan speciaal onderwijs.

Ook Smeets (2003) onderzocht de factoren die van invloed zijn op de omvang van verwijzing door scholen naar het speciaal basisonderwijs. Daarbij betrof hij ook de invloed van Samenwerkingsverbanden WSNS. De omvang van de groep achterstandsleerlingen in scholen en de urbanisatiegraad (oftewel de mate van stedelijkheid) van de vestigingsplaats van de school bleken de belangrijkste factoren die bijdragen aan het verklaren van de omvang van de verwijzing. In scholen met meer achterstandsleerlingen is het percentage verwijzingen doorgaans hoger dan in scholen met weinig achterstandsleerlingen. In matig of sterk stedelijk gebied is de verwijzing in het algemeen hoger dan in niet of weinig stedelijk gebied. Dit kan grotendeels worden verklaard vanuit het aanbod aan en de afstand tot het sbo. Uit de multiniveau-analyses over een aantal schooljaren komt daarnaast een cross-level interactie naar voren tussen swv- en schoolniveau met betrekking tot de invloed van de gemiddelde leerlinggewichtsscore in het samenwerkingsverband. Deze kan zo worden geïnterpreteerd dat scholen met veel achterstandsleerlingen in een verband met veel achterstandsleerlingen de neiging hebben minder te verwijzen dan vergelijkbare scholen in een verband met weinig achterstandsleerlingen. Uit de kwantitatieve analyses zijn geen specifieke organisatorische kenmerken van samenwerkingsverbanden naar voren gekomen die aanwijsbaar bijdragen aan lagere verwijzing naar het sbo. De analyses leveren wel aanwijzingen dat de samenwerking in verbanden met een hoog verwijzingsniveau door de coördinator eerder als knelpunt wordt gezien dan in verbanden met een laag verwijzingspercentage.

Jepma (2003) concludeert op basis van een vergelijking van verwezen en niet-verwezen risicoleerlingen dat leerkracht- en klaskenmerken een belangrijke rol spelen bij de verwijzing. Zo is de kans op verwijzing naar het sbo voor een risicoleerling groter in klassen waar het prestatieniveau gemiddeld hoger ligt. Ook is de kans op verwijzing groter als het leerkrachtenteam minder ervaren is (zie ook Jepma & Meijnen, 2001). Jepma (2003) concludeert dat er in groep 2 van de basisschool sprake is van significant minder verwijzing indien het onderwijs adaptief is. In groep 4 was de genoemde samenhang niet significant.

Ondanks de groei van de ambulante begeleiding van leerlingen in het reguliere basis-onderwijs, blijft het speciaal onderwijs groeien. Oudenhoven en Smeets (1999) hebben op basis van onderzoek in het so2/3-veld een inschatting gemaakt van de te verwachten ontwikkeling in leerlingenaantallen in de rec's. In cluster 1 (visueel gehandicapten) werd destijds stabilisatie verwacht. In cluster 2 (auditief en communicatief

gehandicapten) werd een daling voorspeld, door verbeterde behandelmogelijkheden en verwachte veranderingen in de toelatingscriteria. Voor cluster 3 en 4 werd echter een verdere toename van de leerlingenpopulatie voorzien door verruiming van het aanbod (o.a. voor zeer jeugdigen en speciale doelgroepen zoals autisten en kinderen met adhd) en door maatschappelijke ontwikkelingen. Later onderzoek van Oudenhoven en Smeets (2001) in de zmk-voorzieningen bevestigde deze laatste voorspelling. De forse groei van het zmk wordt vooral toegeschreven aan de toename van het aantal leerlingen met complexe problematiek (psychiatrische problemen, sociaal-emotionele of gedragsproblemen, veelal in combinatie met een problematische gezinsituatie).

Een van de aangevoerde verklaringen voor de toename van het aantal leerlingen in het speciaal onderwijs, is de toename van de verblijfsduur. De verblijfsduur van leerlingen in de verschillende vormen van onderwijs is echter niet exact te bepalen op basis van de jaarlijkse leerlingentellingen. Het gaat daarbij om op afdelings-, dan wel schoolniveau geaggregeerde gegevens, waarin geen individuele leerlingen te herkennen zijn. In het onderzoek van Pijl naar ontwikkelingen in de omvang van het speciaal onderwijs tussen 1975 en 1995 wordt daarom een schatting van de verblijfsduur van leerlingen gemaakt op basis van CBS-statistieken over leerlingcohorten. Op grond daarvan concludeert Pijl (1997a, 1997d) dat de groei van lom en mlk bijna geheel moet worden toegeschreven aan een groeiende instroom van leerlingen, terwijl de groei van het overig speciaal onderwijs voor bijna de helft kan worden verklaard door een langere verblijfsduur. Deze is in de onderzochte periode toegenomen van gemiddeld 5.8 tot gemiddeld 7.4 jaar. Een andere verklaring heeft betrekking op de toename van het aantal 'cumi-leerlingen'. Meijer (1995) concludeert dat de groei van het speciaal onderwijs tussen 1986 en 1992 voor meer dan de helft kan worden verklaard door de toename van het aantal allochtone leerlingen. Petersen en Oudenhoven (1994) vonden daarentegen geen bovenmatige deelname van allochtonen aan het speciaal onderwijs.

Het effect van WSNS op de verblijfsduur in het sbo is moeilijk te voorspellen. Meer aandacht voor de problematiek van leerlingen in het reguliere basisonderwijs kan leiden tot een vroegtijdiger onderkennen van ernstige problemen, hetgeen kan resulteren in eerdere verwijzing naar het sbo of so2/3. Dit kan uiteindelijk uitmonden in een langere verblijfsduur in het speciaal (basis)onderwijs, want het aantal terugplaatsingen vanuit sbo en so2/3 is verwaarloosbaar klein (Smeets, 2003). Anderzijds kan het bieden van extra hulp en begeleiding aan leerlingen in het reguliere onderwijs leiden tot een latere plaatsing in het speciaal (basis)onderwijs, als blijkt dat de problematiek toch te groot is. Dit kan resulteren in een korter verblijf in het speciaal (basis)onderwijs, door de latere plaatsing.

Kanttekeningen

Pijl (1997a) wijst op drie belangrijke punten die van belang zijn bij het in ogen-schouw nemen van het verwijzingsbeleid van basisscholen, in relatie tot de doelstel-lingen van WSNS. In de eerste plaats worden per basisschool in het algemeen slechts enkele leerlingen per jaar verwezen. Het bewerkstelligen van een trendbreuk houdt dus in dat een school in een bepaald schooljaar bijvoorbeeld niet drie maar twee leer-lingen zou verwijzen. Dat zou dan overeenkomen met een percentage dat de doelstel-lingen van WSNS, wat het terugdringen van de omvang van de verwijzing betreft, ruimschoots overtreft. In de tweede plaats vormt de vraag of een leerling moet wor-den verwezen, volgens Pijl een ad-hoc probleem. Scholen redeneren niet in termen van het verwijzen van een bepaald aantal leerlingen per jaar, maar in termen van het al dan niet verwijzen van een bepaalde leerling. In de derde plaats vormt de school-grootte een belangrijke factor. Juist bij kleine scholen is de kans klein dat in een be-paald schooljaar meer leerlingen voor verwijzing in aanmerking komen, aldus Pijl.

Een andere kwestie betreft de schommelingen van jaar tot jaar in de verwijzingsper-centages (vgl. Hofman & Bosker, 1999; Smeets, 2003). Smeets wijst erop dat vooral bij kleine scholen één leerling meer of minder procentueel gezien een groot verschil uitmaakt. In 1992 verwezen basisscholen gemiddeld 1.7 leerling naar het speciaal on-derwijs (Pijl, 1997a). Pijl toont aan dat de kans dat een middelgrote school (in 1992) geen enkele leerling verwijst, gelijk is aan 18 procent, ook al zou een gemiddelde van 1.7 verwijzing mogen worden verwacht. Bij een kleine school is deze kans zelfs 55 procent (Pijl, 1997a).

2 Doel en opzet van het onderzoek

2.1 Doel van het onderzoek en onderzoeksvragen

De BOPO heeft verzocht om een actualisering van de studie die is uitgevoerd door Pijl (1997a) en die betrekking heeft op de ontwikkelingen in leerlingenaantallen in het speciaal onderwijs tussen 1975 en 1995. De BOPO heeft drie onderzoeksvragen geformuleerd die door dit onderzoek dienden te worden beantwoord:

- Hoe ontwikkelt zich de omvang van het speciaal basisonderwijs tussen 1975 en 2003?
- Welke stromen treden er daarbij op van basisonderwijs naar speciaal basisonderwijs en van speciaal basisonderwijs (of basisonderwijs) naar de expertisecentra en wat is de omvang van die stromen?
- Wat is de verblijfsduur van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en in de expertisecentra?

2.2 Onderzoeksopzet

De analyses hebben betrekking op de telgegevens van scholen voor basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en de rec's (voorheen so2/3), die door het Ministerie van OCW zijn verzameld op de jaarlijkse teldatum 1 oktober, in de jaren 1992 tot en met 2003. Daarnaast worden de in- en uitstroomgegevens van scholen, dan wel afdelingen, voor sbo en rec-so geanalyseerd van de teldatum oktober 1995 tot en met oktober 2002. De instroom betreft de leerlingen die op de vorige teldatum nog niet op de desbetreffende school waren. Uitgestroomde leerlingen zijn leerlingen die sinds de vorige teldatum de desbetreffende school hebben verlaten. Het ministerie onderscheidt de instroom naar herkomst. Recente telbestanden bieden ook informatie over de groep van het basisonderwijs waaruit de in het sbo of de rec's instromende leerlingen afkomstig zijn. De uitstroom wordt naar bestemming gespecificeerd. De analyse van de instroom- en uitstroomgegevens over een langere periode verschaft informatie over mogelijke verschuivingen daarin. De uitstroomgegevens bieden tevens zicht op de omvang van de terugplaatsing van leerlingen uit het sbo en de rec's in het reguliere onderwijs en uit de rec's in het sbo. De tel- en stroomgegevens geven ook informatie over de ontwikkeling in de omvang van het voortgezet onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en over de uitstroom uit het sbo en de rec's naar vormen van voortgezet onderwijs.

Op basis van beschrijvende analyses worden de ontwikkelingen in de omvang en de leerlingstromen (onderzoeksvraag 1 en 2) beantwoord. De informatie uit de telbestanden van het Ministerie van OCW wordt aangevuld met informatie uit Statline van het CBS. Wat de telgegevens betreft, wordt een vergelijking gemaakt met de gegevens die Pijl (1997a) heeft gerapporteerd over de periode van 1975 tot 1995. Ten behoeve van de beantwoording van de derde onderzoeksvraag – die de verblijfsduur betreft – wordt de procedure gehanteerd die Pijl (1997a, 1997d) heeft toegepast. Zoals reeds vermeld, betreft het hier een indicatie van de verblijfsduur. Een exacte bepaling is met deze methode niet mogelijk.

Om meer zicht te krijgen op factoren op het niveau van scholen en samenwerkingsverbanden die van invloed zijn op de omvang van de verwijzing naar het sbo en het rec-so, zijn de stroomgegevens gekoppeld aan kengetallen van scholen en aan een selectie van variabelen uit de WSNS-Monitor 2001/2002. Vervolgens zijn multiniiveau-analyses uitgevoerd.

3 Resultaten

3.1 Inleiding

In paragraaf 3.2 bespreken we de deelname aan het basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs. De gepresenteerde gegevens zijn afkomstig uit telbestanden van de jaarlijkse oktobertelling van het Ministerie van OCW. Op punten waarop gegevens over bepaalde teldata of schoolsoorten ontbraken, is informatie toegevoegd uit Statline van het CBS. Paragraaf 3.3 heeft betrekking op de instroom in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs en de factoren die de omvang van de instroom beïnvloeden. Paragraaf 3.4 heeft betrekking op de uitstroom uit deze vormen van onderwijs. In paragraaf 3.5 gaan we in op de gemiddelde leeftijd van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs en maken we een schatting van de verblijfsduur van leerlingen in het speciaal onderwijs.

3.2 Telgegevens

3.2.1 Primair onderwijs

Tabel 3.1 geeft een overzicht van de ontwikkeling in leerlingenaantallen in het reguliere basisonderwijs, het speciaal basisonderwijs (voorheen iobk/lom/mlk) en het speciaal onderwijs (het rec-so, voorheen so 2/3), tussen 1992 en 2002. Voor het basisonderwijs en speciaal basisonderwijs zijn bovendien de voorlopige telgegevens per 1 oktober 2003 opgenomen. Tabel 3.2 brengt de ontwikkeling in de percentuele verdeling over de verschillende onderwijssoorten in beeld tussen 1992 en 2002.

Tabel 3.1 – Aantallen leerlingen in het primair onderwijs

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
bao	1414670	1426530	1451332	1476825	1500969	1519516	1533595
sbo	55647	56390	57098	57500	55567	54671	53680
rec-so	21265	21967	22772	23548	24651	25821	27143
totaal	1491582	1504887	1531202	1557873	1581187	1600008	1614418

Vervolg tabel 3.1 – Aantallen leerlingen in het primair onderwijs

	1999	2000	2001	2002	2003*	verschil 1992-2002	verschil in %
bao	1542997	1546299	1552076	1549699	1547316	+ 135029	+ 10%
sbo	52047	51557	51786	52075	51499	- 3572	- 6%
rec-so	28890	30330	31570	33070	onbekend	+ 11805	+ 56%
totaal	1623934	1628186	1635432	1634844	onbekend	+ 143262	+ 10%

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW, aangevuld met gegevens uit CBS/Statline (bao en sbo 1992-1993; rec-so 1999-2002); de gegevens van 2003 zijn nog niet definitief vastgesteld.

Zoals uit tabel 3.1 blijkt, is tussen 1992 en 2002 het totale aantal leerlingen in het basisonderwijs met 10 procent toegenomen. Het speciaal basisonderwijs laat een afname met 6 procent zien, terwijl het speciaal onderwijs met 56 procent is gegroeid¹. Vooral sinds 1997 neemt de omvang van het speciaal onderwijs (rec-so) jaarlijks relatief sterk toe. Op de teldatum 1992 nam 1.43 procent van de leerlingen deel aan het so 2/3; in 2002 ging 2.02 procent naar een rec (zie tabel 3.2). Overigens is de jaarlijkse toename van het aantal leerlingen in het primair onderwijs gestopt. Sinds 2001 kon een lichte daling worden genoteerd.

Tabel 3.2 – Percentuele verdeling van leerlingen over regulier basisonderwijs, sbo en speciaal onderwijs / rec's (basis)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	94.84	94.79	94.78	94.80	94.93	94.97	95.00	95.01	94.97	94.90	94.79
sbo	3.73	3.75	3.73	3.69	3.51	3.41	3.32	3.21	3.17	3.17	3.19
so/rec's	1.43	1.46	1.49	1.51	1.56	1.61	1.68	1.78	1.86	1.93	2.02

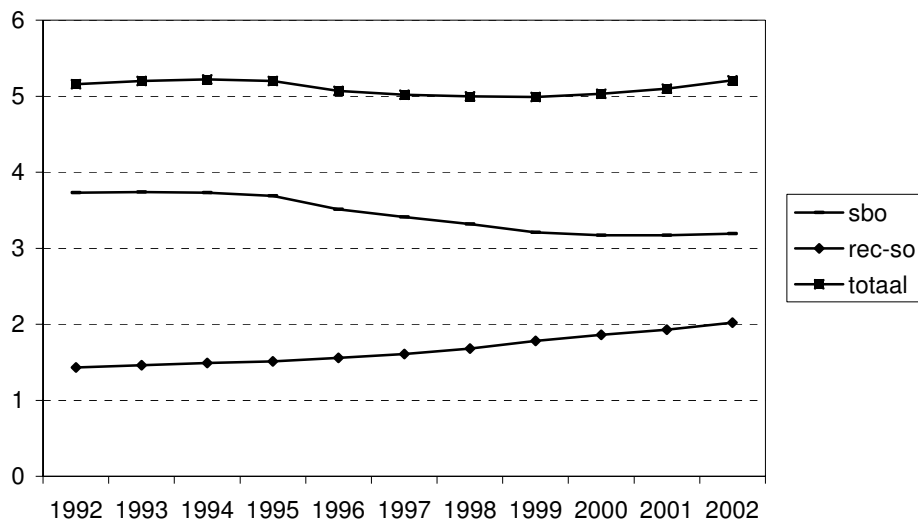
Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW / Statline (CBS).

Door de groei van het speciaal onderwijs (rec-so) is het aandeel leerlingen in het basisonderwijs per saldo nauwelijks veranderd (zie tabel 3.2 en figuur 3.1). In 1992 was

¹ De aantallen en percentages zijn niet geheel zuiver. In het rec-so zitten ook kinderen die jonger zijn dan 4 jaar, maar die in de tellingen niet apart worden vermeld, en kinderen die ouder zijn dan 13 jaar en dus evenmin tot de 'basisschoolgeneratie' behoren. Daar staat tegenover dat er ook kinderen van 12 en 13 jaar in het rec-vso zitten, die niet in tabel 3.1 en 3.2 zijn meegeteld. Over het geheel genomen is de vertekening daardoor beperkt. Vergelijk tabel 2 en 3 in bijlage 4.

94.84 procent van de leerlingen te vinden in het basisonderwijs. Dit percentage steeg tot 95.01 in 1999 en is sindsdien gedaald. Op de teldatum 2002 bezocht 94.79 procent van de leerlingen een reguliere basisschool. Dat is iets minder dan bij de start van WSNS.

Figuur 3.1 – Percentage leerlingen in het sbo en in rec-so, 1992-2002

Het deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS is het aandeel leerlingen in het sbo in verhouding tot het totale aantal leerlingen in basisonderwijs en sbo, dus zonder leerlingen in de rec's. Daardoor wijkt dit iets af van de cijfers in tabel 3.2. Het deelnamepercentage was met 3.80 het hoogst op de teldatum in 1993. Daarna is het tot de teldatum in 2000 gezakt, naar 3.23. Vanaf 2000 verandert het deelnamepercentage nog maar weinig. Het voorlopige cijfer per oktober 2003 is 3.22 (zie tabel 3.3).

Tabel 3.3 – Deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
sbo	3.79	3.80	3.79	3.75	3.57	3.47	3.38	3.27	3.23	3.23	3.25	3.22

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW / Statline (CBS).

Het aantal scholen is sinds 1992 fors gedaald. Het aantal basisscholen is vooral tussen 1992 en 1996 afgenomen. Het aantal scholen voor speciaal basisonderwijs is – onder invloed van het samengaan van lom en mlk – sinds 1997 afgenomen. Het aantal scholen dat deel uitmaakt van een regionaal expertisecentrum, blijft ongeveer constant op ruim 300, maar het aantal nevenvestigingen neemt toe. Tabel 3.4 geeft een overzicht van recente ontwikkelingen.

Tabel 3.4 – Aantallen onderwijsinstellingen, 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003
bao-scholen	7067	7042	7019	7021	6994
bao-nevenvestigingen	140	144	152	152	156
sbo-scholen	377	368	359	354	348
sbo-nevenvestigingen	86	81	77	69	63
(v)so-scholen	333	332	331	329	324
(v)so-nevenvestigingen	5	5	5	20	90

Bron: Kerncijfers 1999-2003, Ministerie van OCW.

Aantallen leerlingen in het speciaal onderwijs

In tabel 3.5 wordt een overzicht gegeven van de aantallen leerlingen in het speciaal onderwijs, per rec-cluster, in de periode van oktober 1992 tot oktober 2002. Wat de ontwikkeling in de rec-clusters betreft, laat cluster 3 de grootste groei zien. Deze kan in belangrijke mate worden toegeschreven aan de sterke toename van het aantal zmlk-leerlingen. Ook in absolute aantallen vormt cluster 3 met afstand de grootste groep¹.

Uit tabel 3.6, waarin onderscheid wordt gemaakt naar handicap, blijkt dat er in een periode van 10 jaar een sterke toename is geweest van het aantal meervoudig gehandicapte leerlingen (+ 81 procent), het aantal zeer moeilijk lerende kinderen (+ 77 procent) en het aantal langdurig zieke kinderen (+ 77 procent). Alleen in het aantal dove leerlingen is een substantiële daling is opgetreden (- 43 procent). Die daling wordt in hetzelfde cluster meer dan gecompenseerd door een explosieve groei van het aantal leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden (+ 82 procent). In absolute aantallen vormen de zmlk-leerlingen de grootste groep, op afstand gevolgd door langdurig zieken, meervoudig gehandicapten en esm-leerlingen.

¹ In de telgegevens wordt geen onderscheid gemaakt tussen instellingen voor langdurig zieken (lz) die tot cluster 3 behoren (somatisch) en instellingen voor langdurig zieken die tot cluster 4 behoren (psychisch). Aangezien de groep lz in cluster 3 in de meerderheid is, is de totale groep lz-leerlingen in deze rapportage tot cluster 3 gerekend.

Tabel 3.5 – Aantallen leerlingen in het speciaal onderwijs / rec-so, naar cluster

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	verschil	verschil in %
<i>cluster 1</i>	549	574	570	564	520	510	- 39	- 7%
<i>cluster 2</i>	3923	4183	4414	4762	5210	5630	+ 1707	+ 44%
<i>cluster 3</i>	12676	13785	15177	17040	19480	21410	+ 8734	+ 69%
<i>cluster 4</i>	4117	4230	4490	4777	5110	5530	+ 1413	+ 34%
totaal	21265	22772	24651	27143	30320	33080	+11815	+ 56%

Bron: Telgegevens van het Ministerie van OCW (1992-1998) / Statline (CBS) (2000 en 2002)¹.

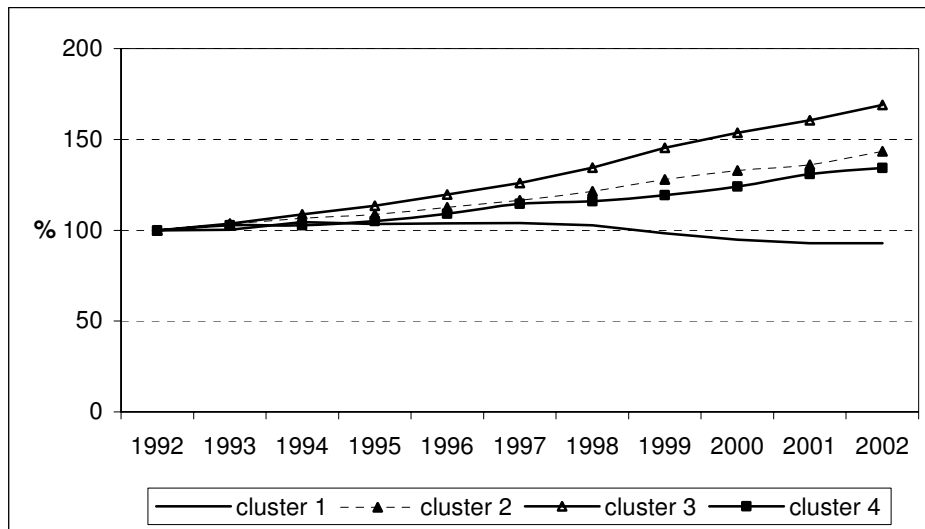
Tabel 3.6 – Aantallen leerlingen in het speciaal onderwijs / rec-so

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>cluster 1</i>											
vgk	549	550	574	568	570	571	564	540	520	510	510
<i>cluster 2</i>											
df	435	419	402	348	331	306	308	310	270	250	250
sh	1186	1195	1182	1164	1167	1187	1167	1170	1190	1180	1180
esm	2302	2445	2599	2750	2916	3079	3287	3540	3750	3910	4200
<i>cluster 3</i>											
lg	1336	1359	1390	1415	1392	1413	1436	1370	1330	1260	1250
mg	2698	2814	3057	3239	3463	3649	3877	4200	4370	4620	4880
zmlk	5728	5975	6257	6518	6929	7375	7861	8490	9020	9560	10120
lz	2914	2983	3081	3219	3393	3528	3866	4360	4760	4900	5160
<i>cluster 4</i>											
zmok	3030	3081	3072	3075	3132	3272	3302	3440	3590	3810	3930
pi	1087	1146	1158	1251	1358	1441	1475	1470	1520	1580	1600
totaal	21265	21967	22772	23547	24651	25821	27143	28890	30320	31580	33080

Bron: Telgegevens van het Ministerie van OCW / Statline (CBS, 1999-2002); De leerlingen in iobk-afdelingen die zijn verbonden aan zmok-scholen, zijn tot de categorie zmok gerekend. Alle lz-leerlingen zijn tot cluster 3 gerekend.

Figuur 3.2 laat de ontwikkeling in de clusters zien tussen 1992 en 2002. Daaruit komt vooral de sterke toename van cluster 3 duidelijk naar voren.

Figuur 3.2 – Ontwikkeling in de omvang van het speciaal onderwijs (rec-so)

3.2.2 Voortgezet onderwijs

Tabel 3.7 laat de ontwikkeling tussen 1992 en 2002 in het voortgezet onderwijs zien. Over het geheel genomen is het aantal leerlingen in die periode nauwelijks veranderd. Het leerlingenaantal van het voortgezet speciaal onderwijs (voorheen svo-lom en svo-mlk) is nagenoeg geheel overgegaan naar de praktijkscholen. Opvallend is de forse toename van het aantal leerlingen in het rec-vso. Hier kon in een periode van 10 jaar een stijging met 86 procent worden genoteerd.

Tabel 3.7 – Aantallen leerlingen in het voortgezet onderwijs

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	verschil	verschil in %
vo	885320	876360	857640	855870	863820	890970	+ 5650	+ 1%
svo	23640	25710	27230	28600	16900	0	- 940	- 4%
praktijk-school	0	0	0	0	13400	22700	+ 9400	+ 70%
rec-vso	9999	10890	12151	13913	15500	18640	+ 8641	+ 86%
totaal	918959	912960	897021	898383	909620	932310	+ 13351	+ 1%

Bron: Statline (CBS). Het speciaal voortgezet onderwijs (svo-lom en svo-mlk) is tussen 1999 en 2002 opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) en het praktijkonderwijs.

Ook in het voortgezet onderwijs is het aantal onderwijsinstellingen fors afgenomen (zie tabel 3.8). Het aantal scholen voor voortgezet onderwijs is tussen 1992 en 1996 gehalveerd. Sinds 1998 kon een lichte stijging worden genoteerd. In 2002 waren er 692 scholen voor voortgezet onderwijs. Het voortgezet speciaal onderwijs, dat in 1992 bijna 300 scholen voor svo-lom en –mlk omvatte, is opgegaan in andere vormen van voortgezet onderwijs.

Tabel 3.8 – Aantallen onderwijsinstellingen

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
vo	1483	1276	1026	803	743	709	666	685	692	685	692
svo	294	294	292	293	291	289	286	220	158	110	0

Bron: Statline (CBS). Het voortgezet speciaal onderwijs (svo-lom en svo-mlk) is tussen 1999 en 2002 opgegaan in het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) en het praktijkonderwijs.

Leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs

Het overzicht naar cluster van de regionale expertisecentra voor vso (tabel 3.9) laat zien dat zowel cluster 3 als cluster 4 fors zijn gegroeid. Cluster 4 is in een periode van 10 jaar zelfs meer dan verdubbeld. Dit moet worden toegeschreven aan de forse groei van het zmk (zie tabel 3.10). In absolute aantallen is cluster 4 bijna even groot geworden als cluster 3. De beide overige clusters zijn aanzienlijk kleiner van omvang.

Tabel 3.9 – Aantallen leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs / rec's (vo), naar cluster

	1992	1994	1996	1998	2000	2002	afname/ toename	verschil in %
<i>cluster 1</i>	204	185	172	183	190	190	- 14	- 7%
<i>cluster 2</i>	1173	1193	1188	1219	1310	1450	+ 277	+ 24%
<i>cluster 3</i>	4771	5274	5881	6682	7620	8810	+ 4039	+ 85%
<i>cluster 4</i>	3851	4238	4910	5829	6380	8190	+ 4339	+ 113%
totaal	9999	10890	12151	13913	15500	18640	+ 8641	+ 86%

Bron: Telgegevens Ministerie van OCW (1992-1998) / Statline (CBS) (2000 en 2002).

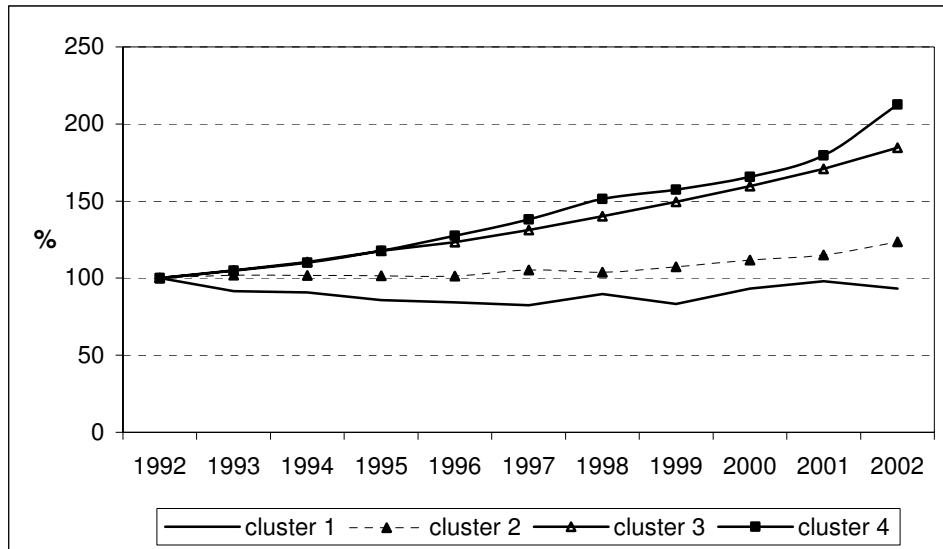
Tabel 3.10 – Aantallen leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs / rec-vso

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
<i>cluster 1</i>											
vgk	204	187	185	175	172	168	183	170	190	200	190
<i>cluster 2</i>											
df	274	286	236	230	199	197	177	170	150	140	130
sh	899	910	957	961	989	1038	1042	1090	1160	1210	1320
<i>cluster 3</i>											
lg	969	1017	1039	1060	1134	1150	1215	1270	1320	1370	1440
mg	428	442	494	489	483	485	510	560	620	640	700
zmlk	2807	2955	3107	3416	3591	3919	4161	4490	4860	5240	5720
lz	567	598	634	651	673	707	796	810	820	900	950
<i>cluster 4</i>											
zmok	3749	3931	4133	4429	4803	5208	5725	5960	6270	6810	8070
pi	102	110	105	105	107	110	104	100	110	110	120
totaal	9999	10436	10890	11516	12151	12982	13913	14620	15500	16620	18640

Bron: Telgegevens Ministerie van OCW / Statline (CBS, 1999-2002).

Het overzicht naar handicap van de aantallen leerlingen in het rec-vso (tabel 3.10) laat forse stijgingen zien bij het zmok-onderwijs (+ 115 procent), het zmlk (+ 104 procent), langdurig zieken (+ 68 procent) en meervoudig gehandicapten (+ 64 procent). In absolute aantallen vormen de zmok-leerlingen in het rec-vso met afstand de grootste groep, gevolgd door de zmlk-leerlingen. Alleen het aantal dove leerlingen vertoont een substantiële daling, naast een lichte daling van het aantal visueel gehandicapte leerlingen. Figuur 3.3 geeft een indruk van de ontwikkeling in de omvang van de clusters in het voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso) tussen 1992 en 2002. Daarin is de groei van cluster 3 en 4 duidelijk te zien.

Figuur 3.3 – Ontwikkeling in de omvang van het voortgezet speciaal onderwijs (rec-
vso) tussen 1992 en 2002

3.2.3 Ontwikkeling van het speciaal onderwijs tussen 1975 en 2002

De eerste onderzoeksvraag betreft de ontwikkeling van het speciaal basisonderwijs tussen 1975 en 2003. De ontwikkeling tussen 1975 en 1995 is weergegeven door Pijl (1997a). Hij maakte daarbij onderscheid in twee leeftijdsgroepen, 4 t/m 11 jaar en 12 t/m 19 jaar. Aangezien de scheidslijn tussen primair en voortgezet onderwijs niet exact bij een bepaalde leeftijd te leggen is, heeft deze indeling tot gevolg dat in de groep van 12 t/m 19 jaar ook leerlingen uit het speciaal basisonderwijs, voorheen lom en mlk, zijn vertegenwoordigd. Omwille van de vergelijkbaarheid is de aanpak van Pijl gevolgd en is op deze manier het percentage van de bevolking in het sbo en de rec's berekend voor de teldatum in 2002. Tabel 3.11 laat het resultaat zien. Daarbij moet worden opgemerkt dat het svo-lom en -mlk inmiddels is opgeheven. Het percentage sbo-leerlingen in de categorie 12-19 jaar betreft derhalve alleen jongeren van 12 t/m 14 jaar die een sbo-school bezoeken. In de gebruikte tellingen zijn bovendien de kinderen in de rec's niet te onderscheiden die jonger dan 4 jaar zijn.

Tabel 3.11 – Deelname aan speciaal (basis-)onderwijs, in percentages van de bevolking, naar leeftijdsgroep; 1975-2002

	1975	1980	1985	1990	1995	2002
4-11 jaar						
lom en mlk / sbo	1.59	1.96	2.43	3.08	3.10	2.69
so 2/3 / rec	0.65	0.70	0.77	1.05	1.19	1.69
12-19 jaar						
lom en mlk / sbo	1.34	1.43	1.82	2.01	2.56	1.57
(v)so 2/3 / rec	0.58	0.65	0.73	0.83	1.09	1.61

Toelichting: De gegevens over de jaren 1975 t/m 1995 zijn gerapporteerd door Pijl (1997a). Op vergelijkbare wijze zijn gegevens over 2002 berekend op basis van informatie in Statline (CBS) over aantallen leerlingen naar leeftijd in het sbo, rec-so en rec-vso en op basis van bevolkingsstatistieken in het Statistisch Jaarboek 2003 van het CBS. Leerlingen die jonger zijn dan 4 jaar, zijn in de CBS-gegevens niet onderscheiden. Daardoor kan het cijfer met betrekking tot deelname aan een rec in 2002 licht vertekend zijn. In 2002 bestond het svo-lom / -mlk niet meer; daarom is hier alleen het percentage 12-14-jarigen in het sbo berekend. De gegevens zijn niet vergelijkbaar met de gegevens in tabellen waar op basis van schoolsoort is ingedeeld.

Op basis van de tabel kan worden geconcludeerd dat het aandeel leerlingen van 4 t/m 11 jaar in het sbo in 2002 vergelijkbaar is met de situatie rond 1987, dus 15 jaar eerder. Ten opzichte van 1975 betekent dat een toename met 69 procent. De groep van 4 t/m 11 jaar in het speciaal onderwijs is tussen 1975 en 2002 met 160 procent toegenomen, terwijl de groep van 12 t/m 19 jaar met 178 procent is gegroeid.

3.2.4 Culturele minderheden en achterstandsleerlingen

Tabel 3.12 geeft een overzicht van de ontwikkeling in het percentage leerlingen die behoren tot culturele minderheden – de zogeheten Cumi-leerlingen – in het basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en (voortgezet) speciaal onderwijs (rec-so en rec-vso). Uit de cijfers blijkt dat er tussen 1992 en 2002 in alle sectoren een gestage groei van het percentage leerlingen uit culturele minderheden heeft plaatsgevonden en dat het percentage cumi-leerlingen in het speciaal onderwijs, met name in rec-vso, aanmerkelijk hoger ligt dan in het basis- en speciaal basisonderwijs. Wat het sbo betreft, valt op dat het percentage cumi-leerlingen sinds 1999 groeit, terwijl dat in het basisonderwijs sinds 1999 gelijk is gebleven.

Tabel 3.12 – Percentage leerlingen van culturele minderheden in het basisonderwijs, sbo en speciaal onderwijs (rec-so en rec-vso)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	12	12	13	13	14	14	14	15	15	15	15
sbo	12	13	13	13	14	14	15	15	16	17	17
rec-so	16	16	16	17	17	17	17	18	18	19	19
rec-vso	18	19	20	21	21	21	21	21	21	20	22

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW / Statline (CBS).

Tabel 3.13 laat de samenhang zien tussen het percentage leerlingen uit achterstandsgroepen (leerlingen met een 'leerlingengewicht') en de mate van stedelijkheid van de vestigingsplaats van de basisschool die zij bezoeken. Zo heeft in de grote steden 38 procent van de leerlingen een gewichtsscore van 1.90, terwijl dat op het platteland slechts het geval is bij 3 procent van de leerlingen.

Tabel 3.13 – Leerlingen in het basisonderwijs, naar leerlinggewichtsscore en mate van stedelijkheid van de vestigingsplaats van de basisschool, in percentages

	1.00	1.25	1.40	1.70	1.90	totaal
zeer sterk stedelijk	52.0	9.8	0.0	0.3	37.9	100.0
sterk stedelijk	73.5	11.9	0.2	0.3	14.2	100.0
matig stedelijk	79.6	11.3	0.0	0.3	8.8	100.0
weinig stedelijk	79.8	14.8	0.1	0.2	5.1	100.0
niet stedelijk	80.7	16.2	0.1	0.2	2.8	100.0
totaal	74.1	12.8	0.1	0.2	12.8	100.0

Bron: Leerlingentelling per 1 oktober 2002; Ministerie van OCW.

3.2.5 Samenwerkingsverbanden en regionale verschillen

Samenwerkingsverbanden

Tabel 3.14 laat zien dat de cijfers met betrekking tot het deelnamepercentage in samenwerkingsverbanden over de laatste vier schooljaren vrij stabiel zijn. Het aantal verbanden met een deelnamepercentage van 5 of meer daalt echter gestaag. In het schooljaar 2001/2002 behoorde nog slechts 1 procent van de samenwerkingsverbanden tot deze groep. Dit kan als een positief effect van WSNS worden gezien. In één op de twaalf swv'en is sprake van een laag deelnamepercentage. Daar bezoekt niet meer dan 2 procent van de leerlingen het sbo. Overigens is het aantal verbanden met een deelnamepercentage van 2 of minder eveneens gedaald, van 10 procent in 1998 naar 5 procent in 2002. De samenwerkingsverbanden groeien dus, wat het deelnamepercentage betreft, naar elkaar toe.

Tabel 3.14 – Deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS

	1998		1999		2000		2001		2002	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
≤ 2%	25	10%	22	9%	20	8%	19	8%	12	5%
2-3%	77	31%	86	35%	91	37%	91	37%	91	37%
3-4%	89	36%	92	37%	93	38%	101	41%	105	42%
4-5%	38	15%	40	16%	40	16%	35	14%	38	15%
≥ 5%	19	8%	8	3%	4	2%	2	1%	2	1%

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW, gerapporteerd door respectievelijk Van der Pluijm (2001), Sontag & Hoogenberg (2002) en Sontag & Mensink (2003).

Regionale verschillen

In gegevensbestanden van het Ministerie van OCW wordt een indeling van Nederland in 18 regio's gehanteerd. Deze verschillen sterk van elkaar in aantal inwoners, mate van stedelijkheid, leerlingenpopulatie, aanbod aan speciaal onderwijs en omvang van verwijzing. Relatief veel leerlingen uit achterstandsgroepen zijn te vinden in de regio's Rijnmond, Zuidelijk Noord-Holland en Haaglanden, respectievelijk met de grote steden Rotterdam, Amsterdam en Den Haag. De gemiddelde leerlinggewichtsscore is het laagst in Friesland en Drenthe (zie tabel 3.15).

Tabel 3.15 – Achtergrondkenmerken per regio (teldatum 2001)

	aantal bao- leerlingen	% cumi-lln in het bao	stedelijk- heid	gemidd. ll.gew
1 Groningen	50438	7.22	0.89	1.11
2 Friesland	62580	4.79	0.67	1.09
3 Drenthe	46309	4.88	0.72	1.09
4 IJssel-Vecht/Twente	102945	8.85	1.39	1.12
5 IJssel/Veluwe	83406	9.78	1.61	1.12
6 Arnhem/Oost Gld./Nijmegen/ Rivierenland	116943	10.12	1.28	1.15
7 Flevoland	41858	17.75	1.92	1.15
8 Midden-Nederland	131179	13.20	2.25	1.12
9 Noord-Holland Noord	61666	8.16	1.16	1.10
10 Zuidelijk Noord-Holland	152938	29.12	2.98	1.24
11 Rijnstreek	77112	9.89	2.12	1.10
12 Haaglanden	88803	27.95	3.32	1.23
13 Rijnmond	160197	28.29	2.71	1.27
14 Zeeland	41414	6.34	0.72	1.10
15 Midden- en West-Brabant	99406	13.73	1.82	1.16
16 Noordoost-Brabant	63594	11.03	1.38	1.13
17 Zuidoost-Brabant	69573	10.90	1.72	1.12
18 Limburg	101852	9.58	1.37	1.12
gemiddeld	86234	12.87	1.67	1.15

Toelichting: stedelijkheid=mate van stedelijkheid van de regio (gemiddeld) variërend van 0 (niet stedelijk) tot 4 (zeer sterk stedelijk).

Het aantal voorzieningen voor speciaal basisonderwijs of speciaal onderwijs is relatief groot in Groningen, Limburg, Arnhem / Nijmegen en omgeving, IJssel-Vecht / Twente en Zeeland, het aandeel achterstandsleerlingen in aanmerking genomen (zie tabel 3.16). In Flevoland is de dichtheid van de voorzieningen het geringst, met name door weinig aanbod aan speciaal onderwijs.

Er wordt relatief veel naar het sbo verwezen in de regio's Friesland, Zuidelijk Noord-Holland, Midden- en West-Brabant, en Flevoland (meer dan 0.75 procent), terwijl in Groningen, Drenthe, IJssel-Vecht / Twente, Rijnstreek en Limburg relatief weinig naar het sbo wordt verwezen (minder dan 0.65 procent). De verwijzing naar de rec's is verhoudingsgewijs hoog in Friesland, Arnhem / Nijmegen en omstreken, Zuidelijk Noord-Holland en Midden- en West-Brabant (meer dan 0.28 procent). In Drenthe en Zeeland wordt weinig naar rec's verwezen (minder dan 0.14 procent).

Tabel 3.16 – Aantal sbo- en rec-voorzieningen per regio per 10000 bao-leerlingen (teldatum 2001) en percentage verwijzing door basisscholen naar sbo en rec (teldatum 2002)

	sbo	rec	sbo +rec	% verwij- zing sbo	% verwij- zing rec
1 Groningen	2.38	3.57	5.95	0.56	0.26
2 Friesland	1.92	2.56	4.47	0.80	0.32
3 Drenthe	1.94	1.30	3.24	0.63	0.13
4 IJssel-Vecht/Twente	3.21	2.14	5.34	0.63	0.23
5 IJssel/Veluwe	2.28	2.16	4.44	0.72	0.16
6 Arnhem/Oost Gld./Nijmegen/ Rivierenland	2.74	2.65	5.39	0.67	0.29
7 Flevoland	1.91	0.96	2.87	0.76	0.27
8 Midden-Nederland	2.74	2.13	4.88	0.73	0.21
9 Noord-Holland Noord	2.59	1.14	3.73	0.72	0.22
10 Zuidelijk Noord-Holland	3.40	2.42	5.82	0.81	0.30
11 Rijnstreek	1.69	1.56	3.24	0.60	0.17
12 Haaglanden	3.38	2.25	5.63	0.68	0.23
13 Rijnmond	3.25	2.06	5.31	0.75	0.26
14 Zeeland	3.14	2.17	5.31	0.65	0.11
15 Midden- en West-Brabant	2.92	1.71	4.63	0.77	0.29
16 Noordoost-Brabant	2.04	2.67	4.72	0.71	0.22
17 Zuidoost-Brabant	2.59	1.87	4.46	0.71	0.21
18 Limburg	3.14	2.45	5.60	0.61	0.25
gemiddeld	2.63	2.10	4.72	0.70	0.24

Toelichting: stedelijkheid=mate van stedelijkheid van de regio (gemiddeld over alle basisscholen), variërend van 0 (niet stedelijk) tot 4 (zeer sterk stedelijk); sbo=aantal sbo-voorzieningen per 10.000 bao-leerlingen; rec= aantal rec-voorzieningen per 10.000 bao-leerlingen

3.2.6 Ambulante begeleiding vanuit rec's

Over de omvang van de ambulante begeleiding van leerlingen in het basisonderwijs vanuit het speciaal basisonderwijs zijn geen telgegevens voorhanden. Dit is een zaak van de samenwerkingsverbanden. Gegevens over ambulante begeleiding vanuit de rec's worden wel landelijk geregistreerd. Recente gegevens zijn echter niet door het Ministerie van OCW ter beschikking gesteld. Oudenhoven en Smeets (1999) hebben een overzicht gemaakt van de ontwikkeling in ambulante begeleiding tussen 1992 en 1998 (zie tabel 3.17). Daaruit blijkt dat de ambulante begeleiding in die periode een forse groei heeft doorgemaakt. Het aantal ambulante begeleide leerlingen in het basisonderwijs is tussen 1992 en 1998 met 115 procent gestegen, van ruim 2500 tot ruim 5400. De belangrijkste groepen, qua aantallen, zijn de lichamelijk gehandicapten (lg) en de leerlingen met ernstige spraak-/taalmoeilijkheden (esm). Uit de kerncijfers 2001 van het Ministerie van OCW blijkt dat in 1999 ruim 6300 leerlingen in het basisonderwijs ambulante begeleiding ontvingen vanuit een rec; in het voortgezet onderwijs werden toen ruim 2300 leerlingen ambulante begeleid (Ministerie van OCW, 2001).

Tabel 3.17 – Aantallen leerlingen in het basisonderwijs die vanuit een rec ambulante worden begeleid

	1992	1995	1998	verschil	verschil in %
<i>cluster 1</i>					
vgk	342	391	487	+ 145	+ 42%
<i>cluster 2</i>					
df	31	42	46	+ 15	+ 48%
sh	624	738	825	+ 201	+ 32%
esm	670	981	1679	+ 1009	+ 151%
<i>cluster 3</i>					
lg	611	901	1746	+ 1135	+ 186%
mg	133	201	316	+ 183	+ 138%
zmlk	2	8	52	+ 50	+ 2500%
lz	54	87	84	+ 30	+ 56%
<i>cluster 4</i>					
zmok	47	42	29	- 18	- 38%
pi	11	22	156	+ 145	+ 1318%
totaal	2525	3413	5420	+ 2893	+ 115%

Bron: Telgegevens Ministerie van OCW / Oudenhoven & Smeets (1999).

3.3 Instroom

3.3.1 Instroom in het speciaal basisonderwijs

Tabel 3.18 geeft een overzicht van de instroom van kinderen in het sbo tussen oktober 1991 (teldatum oktober 1992) en oktober 2002, in aantallen naar herkomst. Tabel 3.19 laat de percentuele verdeling zien over de verschillende bronnen van herkomst.

Tabel 3.18 – Instroom van leerlingen in het sbo, naar herkomst

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	10742	11402	11629	11304	8711	9985	10159	9373	10215	10570	10696
ander sbo	1660	1476	1642	1727	1476	1638	1651	1925	1971	1577	1835
rec-so	1966	2066	2140	2330	2152	2163	1561	1074	917	915	875
mkd/kdv-gg	498	485	492	575	539	549	491	481	386	342	358
geen ond.	304	349	319	313	324	334	316	236	260	265	234
overig	5	16	26	72	23	24	85	26	25	42	32
onbekend	8	7	17	28	28	38	35	201	40	41	64
totaal	15183	15801	16265	16349	13253	14731	14298	13316	13814	13752	14094

Toelichting: mkd=medisch kinderdagverblijf; kdv-gg=kinderdagverblijf voor geestelijk gehandicapten.

Het aantal in het sbo instromende basisschoolleerlingen is in het schooljaar 1995/'96 fors afgenomen, om daarna weer te stijgen, met een uitzondering in 1998/'99. Vanaf het schooljaar 1999/2000 groeit het aandeel basisschoolleerlingen in de instroom in het sbo in verhouding tot de omvang van de andere instroom. Na jarenlang rond 70 procent te hebben geschommeld, is dat aandeel gestegen tot rond 76 procent. De sbo-instroom die afkomstig is van andere sbo-scholen, vooral toe te schrijven aan verhuizende leerlingen, bedraagt ruim 10 procent van de instroom. Uit telbestanden van leerlingenstromen tussen scholen – die overigens qua aantallen afwijken van de door het Ministerie van OCW geleverde telbestanden waarin stromen naar soort zijn gegaggregeerd – blijkt dat van de stroom van sbo naar sbo tussen 1998 en 2002 rond 40 procent afkomstig is van andere sbo-scholen in het eigen samenwerkingsverband. Van de stroom van basisscholen naar het sbo is 86 procent afkomstig van scholen in het eigen samenwerkingsverband. Op basis hiervan kan worden becijferd dat twee derde van de instroom van leerlingen in het sbo afkomstig is van basisscholen in het eigen samenwerkingsverband.

Opvallend is de daling van de uitstroom van leerlingen uit het speciaal onderwijs naar het sbo. Op de teldatum in 1996 vormde instroom uit een rec nog rond 16 procent van de in het sbo instromende leerlingen. In de daaropvolgende jaren is dat gestaag gedaald, tot ruim 6 procent op de teldatum in 2002. Dit is een daling met 60 procent in zes jaar. Een andere trend is de daling van de instroom in het sbo uit het voorschoolse traject in dezelfde periode, met ruim een derde. Op basis van deze ontwikkelingen moet worden geconcludeerd dat de daling in het deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS deels kan worden toegeschreven aan een daling van de instroom uit het speciaal onderwijs en een daling van de instroom uit het voorschoolse traject. Tussen 1996 en 2002 is de instroom uit deze bronnen afgenomen van bijna 23 tot ruim 10 procent van de totale instroom.

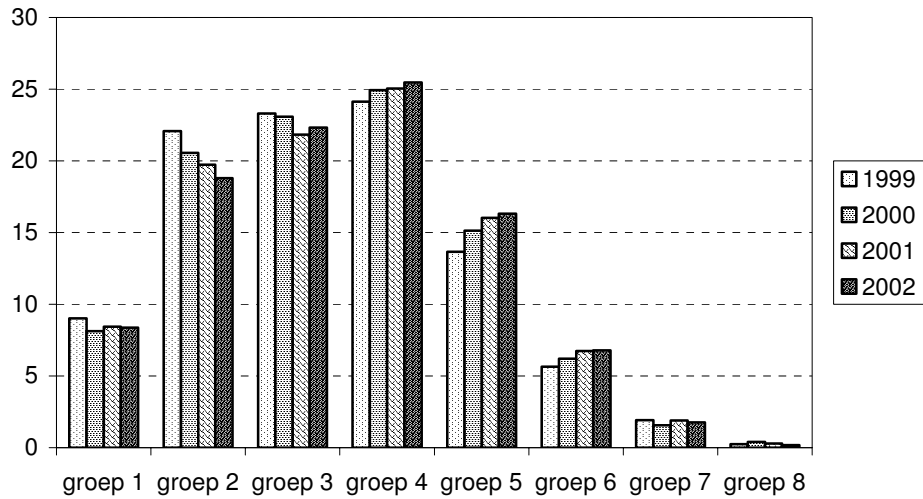
Tabel 3.19 - Percentuele verdeling van leerlingen die in het sbo instromen, naar herkomst

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	70.8	72.2	71.6	69.6	65.9	68.0	71.2	71.5	74.2	77.1	76.2
ander sbo	10.9	9.3	10.1	10.6	11.2	11.2	11.6	14.7	14.3	11.5	13.1
rec-so	13.0	13.1	13.2	14.2	16.2	14.7	10.9	8.2	6.6	6.6	6.2
vo/svo	0.0	0.1	0.2	0.5	0.2	0.2	0.7	0.2	0.2	0.3	0.3
mkd	2.9	2.8	2.8	3.1	3.5	3.3	3.0	3.4	2.4	2.2	2.4
kdv-gg	0.3	0.3	0.2	0.2	0.6	0.5	0.5	0.2	0.4	0.3	0.2
overig	2.0	2.2	2.0	1.9	2.5	2.3	2.2	1.8	1.9	1.9	1.7

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW; instroom waarvan de herkomst onbekend is, is buiten beschouwing gelaten.

Recente telgegevens geven ook informatie over de groep van de basisschool waaruit leerlingen worden verwezen. Figuur 3.4 laat de ontwikkeling zien in percentages van de totale verwijzingen vanuit het basisonderwijs. Daaruit kan worden opgemaakt dat er een kleine verschuiving is van de lagere groepen (groep 2 en 3) naar de hogere groepen (groep 4, 5 en 6). Het grootste deel van de verwezen leerlingen is afkomstig uit groep 2, 3 en 4 (zie ook tabel 3.20). Van de groep leerlingen die uit het rec-so in het sbo instroomt, is meer dan de helft afkomstig uit cluster 4.

Figuur 3.4 – Verwijzing naar het speciaal basisonderwijs, naar herkomst uit groepen van het basisonderwijs; in percentages

Tabel 3.20 – Specificatie van instroom in het sbo vanuit het basisonderwijs en vanuit het speciaal onderwijs (de rec's), in percentages; teldata 1999 t/m 2002

	1999	2000	2001	2002
<i>afkomstig uit basisonderwijs</i>				
• groep 1	6.4	6.0	6.5	6.4
• groep 2	15.8	15.3	15.2	14.3
• groep 3	16.7	17.1	16.8	17.0
• groep 4	17.3	18.5	19.3	19.4
• groep 5	9.8	11.2	12.3	12.4
• groep 6	4.0	4.6	5.2	5.2
• groep 7	1.4	1.2	1.5	1.4
• groep 8	0.2	0.3	0.2	0.1
percentage van totale instroom	71.5	74.2	77.1	76.2

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

3.3.2 Instroom in het speciaal onderwijs

De instroom in het speciaal onderwijs (rec-so) van leerlingen die afkomstig zijn uit het basisonderwijs, is tussen 1992 en 2002 met ruim twee derde (68 procent) gegroeid (zie tabel 3.21). Daarnaast is er een toename van instroom uit het sbo (+ 79 procent) en uit andere instellingen voor speciaal onderwijs (+ 33 procent). Bovendien is de instroom uit het voorschoolse traject toegenomen (+ 53 procent). Over het geheel genomen is de instroom met 62 procent gestegen.

Tabel 3.21 – Instroom van leerlingen in het speciaal onderwijs (rec-so), naar herkomst

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	2010	2138	2174	2309	2268	2543	2784	2998	3095	3133	3373
sbo	589	602	581	617	571	646	685	786	945	932	1057
ander so	1264	1292	1430	1265	1358	1577	1644	1641	1660	1750	1680
mkd	483	594	575	639	714	852	816				
kdv gg	458	422	413	421	535	516	559				
geen ond.	911	862	934	950	992	972	1023	2807	2598	2790	2839
overig	56	69	107	99	108	136	222	189	200	218	273
onbekend	28	32	27	114	53	85	94	0	93	0	190
totaal	5799	6011	6241	6414	6599	7327	7827	8421	8591	8823	9412

Toelichting: In de geaggregeerde gegevens over de teldata 1999 t/m 2002 wordt geen onderscheid gemaakt tussen mkd, kdv voor geestelijk gehandicapten en 'geen onderwijs'.

De herkomst van de instroom in de rec's verschilt van cluster tot cluster, zoals tabel 3.22 laat zien. Het basisonderwijs leverde tussen oktober 1997 en oktober 2002 51 procent van de instroom in cluster 2 en 44 procent van de instroom in cluster 4. In cluster 1, dat qua omvang zeer beperkt is, leverden basisscholen 34 procent van de instroom. Cluster 3, het qua aantallen grootste cluster, betrok slechts 28 procent van de leerlingen uit het basisonderwijs. Hier is veel instroom afkomstig uit het voorschoolse traject (32 procent) en uit andere voorzieningen voor speciaal onderwijs (24 procent). Instroom uit het basisonderwijs in cluster 1, 2 en 3 is vooral uit de lagere groepen afkomstig (Zie tabel 3.22). Het gaat hier veelal om groep 1 en 2. Instroom in cluster 4 is meer gespreid. Hier vormen leerlingen uit groep 1 tot en met 6 alle een evenredig deel van de instroom. In cluster 1 en 3 is er relatief veel instroom uit het voorschoolse traject en uit andere rec-voorzieningen. In cluster 3 en 4 stromen meer sbo-leerlingen in dan in cluster 1 en 2.

Cluster 3 kent de grootste instroom van leerlingen uit het basisonderwijs en het sbo, in aantallen gerekend, gevolgd door cluster 4. Tussen de teldata van 2001 en 2002 stroomden in cluster 3 1461 leerlingen uit het basisonderwijs in en 699 leerlingen uit het sbo. In cluster 4 stroomden in die periode 1085 leerlingen uit basisscholen en 310 leerlingen uit sbo-scholen in.

Tabel 3.22 – Percentuele verdeling van leerlingen die in het rec-so instromen, naar herkomst; gemiddeld over teldata 1998 t/m 2002

	cluster 1	cluster 2	cluster 3	cluster 4
basisonderwijs				
• groep 1	6.7	20.1	6.8	5.5
• groep 2	10.3	16.5	6.1	7.5
• groep 3	5.4	7.5	4.4	7.6
• groep 4	1.3	4.3	3.4	7.5
• groep 5	3.6	1.7	2.7	6.4
• groep 6	3.3	0.9	2.2	5.4
• groep 7	2.6	0.2	1.5	3.1
• groep 8	1.0	0.0	0.6	0.7
totaal basisonderwijs:	34.1	51.2	27.7	43.8
speciaal basisonderwijs (sbo)	2.3	2.0	11.3	13.0
speciaal onderwijs (rec) / svo	24.9	9.3	23.7	20.5
medisch kleuterdagverblijf	9.5	4.6	11.1	16.0
kdv geestelijk gehandicapten	9.2	0.3	11.2	0.3
peuterspeelzaal	0.8	11.7	1.9	0.7
gezin	12.6	17.3	7.8	4.1
overig	6.7	3.6	5.3	1.6

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

3.3.3 Instroom in het voortgezet speciaal onderwijs

Het overzicht van de herkomst op basis van de telgegevens van het Ministerie van OCW roept op een aantal punten vragen op. Er treden van jaar tot jaar forse verschillen op in de categorieën rec-vso, svo, ‘overig / geen onderwijs’ en ‘onbekend’ (tabel 3.23). Dit vraagt om een voorzichtige interpretatie van de cijfers.

Tabel 3.23 – Instroom van leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso), naar herkomst

	1992	1995	1998	1999	2000	2001	2002
rec-so	1597	1615	1759	1876	1931	2150	2276
ander rec-vso	246	328	614	1083	756	693	1163
bao	159	169	255	266	299	360	329
sbo	223	252	292	276	269	306	364
vo	982	1428	1642	1618	1542	1735	1721
svo	200	232	457	89	615	512	676
overig / geen ond.	255	215	283	468	205	630	360
onbekend	39	84	155	0	215	0	327
totaal	3701	4323	5457	5676	5832	6386	7216

Op grond van de gegevens kan worden geconcludeerd dat de instroom in het rec-vso voornamelijk afkomstig is uit het rec-so en het voortgezet onderwijs. De instroom uit basisonderwijs en sbo is gering van omvang. Wel is deze tussen 1992 en 2002 gestegen met respectievelijk 107 en 63 procent. De instroom uit het voortgezet onderwijs steeg in die periode met 75 procent. De totale jaarlijkse instroom is tussen 1992 en 2002 bijna verdubbeld (+95 procent).

Tabel 3.24 – Percentuele verdeling van leerlingen die in het rec-vso instromen, naar herkomst; gemiddeld over teldata 1998 t/m 2002

	cluster 1	cluster 2	cluster 3	cluster 4
bao	6.4	14.8	4.1	4.3
sbo	1.2	8.2	5.9	4.2
rec-so	37.8	62.6	61.1	14.4
ander rec-vso	40.5	5.2	11.8	17.9
svo	0.3	0.8	2.4	3.4
lwoo	1.5	0.3	0.9	5.7
praktijkonderwijs	0.9	0.4	0.9	2.1
vmbo	3.4	4.3	4.4	24.4
mavo-havo-vwo	4.0	1.3	3.5	7.4
internaat				3.6
geen onderwijs / onbekend	4.0	2.0	5.1	9.0
overig				3.1

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

Cluster 1 betreft de instroom vooral uit ander rec-vso en rec-so, cluster 2 en 3 voor het grootste deel uit rec-so (zie tabel 3.24). Hier zijn zes van de tien instromende leerlingen afkomstig uit het rec-so. Cluster 4 heeft meer gevarieerde instroom: uit vmbo, svo, so en overig (met name uit internaat of onbekend, dan wel ‘geen onderwijs’).

3.3.4 Verwijzing door basisscholen

In deze paragraaf gaan we in op de ontwikkelingen in de verwijzing van leerlingen door basisscholen sinds het begin van de jaren negentig. Daarnaast worden de resultaten van multiniveau-analyses gepresenteerd waarin naar verklaringen voor de omvang van de verwijzing wordt gezocht.

Ontwikkelingen in verwijzing

Tabel 3.25 laat zien hoe de verwijzing vanuit de basisscholen naar het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs zich tussen oktober 1991 en oktober 2002 heeft ontwikkeld. De tabel is gebaseerd op de tellingen van de instroom van leerlingen afkomstig uit het basisonderwijs in respectievelijk het sbo en de instellingen voor rec-so (voorheen so2/3). Tussen oktober 1991 en oktober 1992 werden 10742 leerlingen uit het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs verwezen en 2010 leerlingen naar het speciaal onderwijs (so2/3). Dat komt overeen met respectievelijk 0.76 en 0.14 procent van het aantal leerlingen op basisscholen per 1 oktober 1991. Tussen oktober 2001 en oktober 2002 verwezen basisscholen 10696 leerlingen naar een sbo-school en 3373 leerlingen naar een rec-so-school. In percentages uitgedrukt, gaat het om respectievelijk 0.69 en 0.22 procent (zie tabel 3.24). Het percentage leerlingen dat ofwel naar het sbo, ofwel naar het so is verwezen, was in het schooljaar 2001/2002 dus gelijk aan het percentage in het schooljaar 1991/1992.

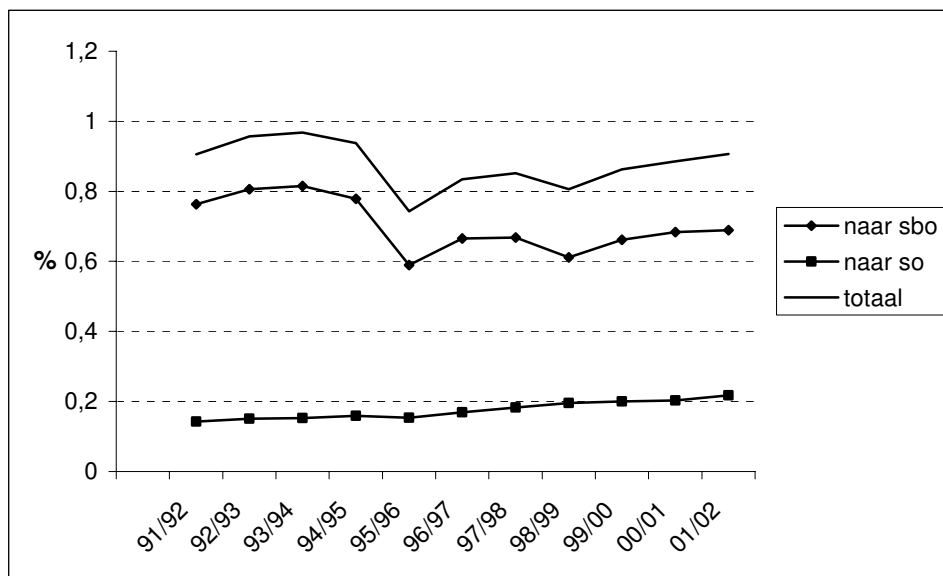
In een periode van elf jaar zijn er stijgingen en dalingen geweest in de omvang van de verwijzing. Figuur 3.5 geeft daarvan een indruk. De bovenste curve in de grafiek geeft het totaal aan, in een percentage van de populatie van leerlingen in het basisonderwijs aan het begin van het desbetreffende schooljaar.

Tabel 3.25 – Instroom in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs (rec-so), afkomstig uit basisscholen

teldatum	lnn bao	naar sbo	naar so	% naar sbo	% naar so	% totaal
1992	1414670	10742	2010	0.763	0.143	0.906
1993	1426530	11402	2138	0.806	0.151	0.957
1994	1451060	11629	2174	0.815	0.152	0.968
1995	1477050	11304	2309	0.779	0.159	0.938
1996	1501600	8711	2268	0.590	0.154	0.743
1997	1520200	9985	2543	0.665	0.169	0.834
1998	1533930	10159	2784	0.668	0.183	0.851
1999	1543070	9373	2998	0.611	0.195	0.806
2000	1546550	10215	3095	0.662	0.201	0.863
2001	1552490	10570	3133	0.683	0.203	0.886
2002	1549970	10696	3373	0.689	0.217	0.906

Toelichting: het aantal verwezen leerlingen op de teldatum betreft het aantal verwijzingen sinds de vorige teldatum; het percentage is berekend op basis van het aantal leerlingen in het basisonderwijs op de vorige teldatum.

Figuur 3.5 – Instroom in het sbo en rec-so, afkomstig uit basisscholen (in percentage van het aantal basisschoolleerlingen in het begin van het schooljaar)

Factoren die van invloed zijn op de verwijzing naar het speciaal basisonderwijs

Uit eerder onderzoek (Hofman & Bosker, 1999; Smeets, 2003) blijkt dat de omvang van de verwijzing door basisscholen van jaar tot jaar een sterk wisselend beeld laat zien. In percentage van de schoolpopulatie uitgedrukt, kan een verwijzing van één leerling meer of minder al een relatief groot verschil te zien geven. Om dit probleem zoveel mogelijk te ondervangen, is daarom per basisschool het gemiddelde percentage verwijzing berekend over een periode van vier jaar (van oktober 1998 tot oktober 2002)¹.

In de eerste reeks analyses zijn telgegevens van de basisscholen en samenwerkingsverbanden opgenomen, waarbij het percentage verwezen leerlingen in de genoemde periode de afhankelijke variabele vormt. Een overzicht van de ingebrachte onafhankelijke variabelen is opgenomen in bijlage 3. De gegevens betreffen 6505 basisscholen in 239 samenwerkingsverbanden. Tabel 3.26 laat de resultaten zien van respectievelijk het nulmodel en het volledige model. Het volledige model laat de volgende onafhankelijke variabelen zien die significant samenhangen met de verwijzing naar het sbo:

Op schoolniveau:

- de gemiddelde leerlinggewichtsscore (scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen verwijzen gemiddeld meer);
- de mate van stedelijkheid (scholen in stedelijk gebied verwijzen gemiddeld meer dan scholen in weinig of niet-stedelijk gebied);
- de schoolgrootte (grotere scholen verwijzen gemiddeld minder dan kleinere scholen);
- denominatie (openbare scholen verwijzen gemiddeld meer dan scholen van andere denominatie);
- aanwezigheid van voorzieningen in de regio die tot een regionaal expertisecentrum cluster 4 behoren².

Op niveau van het samenwerkingsverband:

- de gemiddelde leerlinggewichtsscore (in samenwerkingsverbanden met veel leerlingen uit achterstandsgroepen verwijzen basisscholen gemiddeld meer).

Interactie tussen niveaus:

- cross-level interactie van de leerlinggewichtsscore.

1 Hiertoe is het aantal naar het sbo verwezen leerlingen gesommeerd, gedeeld door de som van het aantal leerlingen op de achtereenvolgende vier teldata en vermenigvuldigd met 100.

2 Deze variabele is op schoolniveau gedefinieerd, aangezien een aantal samenwerkingsverbanden zich over meer dan één regio uitstrekt.

Tabel 3.26 – Invloed van kenmerken van swv'en en scholen op het percentage verwijzingen van bo naar sbo op schoolniveau, periode oktober 1998 tot oktober 2002; 6505 basisscholen in 239 samenwerkingsverbanden

	Nulmodel		Volledig model	
	coëfficiënt	stand. error	coëfficiënt	stand. error
Fixed:				
• intercept	0.689	0.013	-2.287	0.685
schoolniveau:				
• gemiddelde leerlinggewichtsscore			3.232	0.606
• mate van stedelijkheid			0.069	0.007
• schoolgrootte			-0.019	0.006
• denominatie openbaar			0.041	0.016
• voorzieningen rec-cluster 4			-0.110	0.038
swv-niveau:				
• gemiddelde leerlinggewichtsscore			1.360	0.580
cross-levelinteractie:				
• leerlinggewichtsscore			-1.747	0.508
	parameter	stand. error	parameter	stand. error
Random:				
• swv-niveau:	0.027	0.003		
• intercept leerlinggewichtsscore			0.383	0.090
• covar. intercept – slope ll.gew.			-0.347	0.080
• variantie slope ll.gewichtsscore			0.332	0.073
• schoolniveau	0.264	0.005	0.224	0.004
Deviantie		10085.35		9139.26

De resultaten bevestigen de resultaten van eerder onderzoek (zie Smeets, 2003). Belangrijke variabelen die de omvang van de verwijzing naar het sbo beïnvloeden, zijn de samenstelling van de leerlingenpopulatie en de mate van stedelijkheid. Laatstgenoemd effect moet voor een belangrijk deel worden toegeschreven aan de reisafstand naar de dichtstbijzijnde sbo-school, die op het platteland doorgaans groter is dan in de stad. Bij de gevonden effecten moet worden opgemerkt dat daarbij is gecorrigeerd voor andere invloeden. Zo zijn er in de steden gemiddeld meer leerlingen uit achterstandsgroepen en zijn de scholen in de steden gemiddeld groter. Bij de aanwezigheid van rec-scholen in de regio moet worden opgemerkt dat de gehanteerde indeling in achttien regio's vrij grof is. Het verdient de voorkeur de afstand tot de dichtstbijzijnde

voorziening als variabele in de analyses op te nemen, maar deze informatie ontbreekt. Het gevonden resultaat kan er op duiden dat basisscholen gemakkelijker leerlingen naar een rec verwijzen in plaats van naar een sbo-school, als er een rec-voorziening in de regio is. Omgekeerd kan het ook zo zijn dat potentiële rec-leerlingen eerder naar het sbo worden verwezen als er geen rec in de buurt is.

De gevonden cross-level interactie kan zo worden geïnterpreteerd dat scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen in een verband met veel leerlingen uit achterstandsgroepen naar verhouding minder verwijzen dan vergelijkbare scholen in verbanden met weinig leerlingen uit achterstandsgroepen.

In de tweede analyse zijn achtergrondkenmerken van de samenwerkingsverbanden toegevoegd die in kaart zijn gebracht in de WSNS-Monitor 2001/2002 (Sontag & Hoogenberg, 2002). Het betreft de aanwezigheid van een pcl met brede taakstelling, de mogelijkheid van plaatsing van leerlingen in een hulpklas, de mogelijkheid van tijdelijke plaatsing van leerlingen in het sbo en de beschikbaarheid van preventieve ambulante begeleiding. Bovendien zijn drie schaa scores opgenomen. Deze hebben betrekking op de beoordeling door de coördinator van:

- de samenwerking in de regio;
- de mate waarin leerlingenzorg en samenwerking in het swv als knelpunt worden gezien;
- de mate waarin de organisatie van het samenwerkingsverband als knelpunt wordt gezien.

Tabel 3.27 geeft een overzicht van de resultaten. Door de kleinere aantallen eenheden (scholen en samenwerkingsverbanden) in de analyse, kunnen samenhangen die in de eerste analyse significant bleken, hun significantie verliezen. Zo blijkt in deze analyse dat de denominatie en de aanwezigheid van voorzieningen die behoren tot cluster 4 van een rec geen significante samenhang vertonen met de omvang van de verwijzing naar het sbo. Ook de samenstelling van het samenwerkingsverband, wat het aantal achterstandsleerlingen betreft, is niet van significante invloed. Invloeden uit de eerste analyse die hier worden bevestigd, zijn de samenstelling van de leerlingenpopulatie, de mate van stedelijkheid, de schoolgrootte en de cross-level interactie tussen de gemiddelde leerlinggewichtsscore op school en in het samenwerkingsverband. Daar komt op het niveau van het samenwerkingsverband nog een significante variabele bij: in verbanden waar de leerlingenzorg en de samenwerking door de coördinator als knelpunt worden gezien, verwijzen basisscholen gemiddeld meer leerlingen naar het sbo. Dit effect is niet significant.

Tabel 3.27 – Invloed van kenmerken van swv'en en scholen op het percentage verwijzingen door basisscholen naar het speciaal basisonderwijs in de periode oktober 1998 tot oktober 2002; 4088 basisscholen in 155 samenwerkingsverbanden

	Nulmodel		Volledig model	
	coëfficiënt	stand. error	coëfficiënt	stand. error
Fixed:				
• intercept	0.666	0.015	-2.699	1.092
schoolniveau:				
• gemiddelde leerlinggewichtsscore			3.288	0.984
• mate van stedelijkheid			0.057	0.009
• schoolgrootte			-0.014	0.007
swv-niveau:				
• gemiddelde leerlinggewichtsscore*			1.542	0.938
• knelpunt zorg en samenwerking			0.058	0.029
cross-levelinteractie:				
• leerlinggewichtsscore			-1.753	0.841
	parameter	stand. error	parameter	stand. error
Random:				
• swv-niveau:	0.025	0.004		
• intercept leerlinggewichtsscore			0.549	0.149
• covar. intercept – slope ll.gew.			-0.540	0.134
• variantie slope ll.gewichtsscore			0.504	0.122
• schoolniveau	0.255	0.006	0.214	0.005
Deviantie	6198.4		5564.8	

* niet significant; in het model opgenomen in verband met de cross-level interactie.

De schaal die betrekking heeft op de leerlingenzorg en samenwerking in het verband, omvat het oordeel over de leerlingenzorg binnen basisscholen en binnen sbo-scholen, de samenwerking tussen basisscholen onderling, de samenwerking tussen basisscholen en sbo-scholen, de relatie met de onderwijsbegeleidingsdienst, de professionaliteit van het personeel en de interne begeleiding in de basisscholen.

Verwijzing naar het speciaal onderwijs

Ook factoren die van invloed zijn op de omvang van de verwijzing door basisscholen naar het rec-so zijn met behulp van multiniveau-analyse onderzocht. Hiertoe is het aantal naar het rec-so verwezen leerlingen over de teldata 1998 tot en met 2002 gesommeerd, vervolgens gedeeld door de som van het aantal leerlingen op de achtereenvolgende vier teldata en daarna vermenigvuldigd met 100. Tabel 3.28 laat de resultaten zien.

Tabel 3.28 – Invloed van kenmerken van swv'en en scholen op het percentage verwijzingen door basisscholen naar het speciaal onderwijs (rec-so) in de periode oktober 1998 tot oktober 2002; 6505 basisscholen in 239 samenwerkingsverbanden

	Nulmodel		Volledig model	
	coëfficiënt	stand. error	coëfficiënt	stand. error
Fixed:				
• intercept	0.224	0.007	-0.224	0.025
schoolniveau:				
• gemiddelde leerlinggewichtsscore			0.375	0.020
• mate van stedelijkheid			0.027	0.004
• schoolgrootte			-0.021	0.003
• cluster 4 in regio			0.047	0.020
	parameter	stand. error	parameter	stand. error
Random:				
• swv-niveau:	0.010	0.001	0.006	0.001
• schoolniveau	0.061	0.001	0.056	0.001
Deviantie	606.80		44.25	

Bij het verklaren van de omvang van de verwijzing naar het rec-so spelen een aantal variabelen een rol die ook de omvang van de verwijzing naar het speciaal basisonderwijs verklaren. Scholen verwijzen in het algemeen meer leerlingen naar een rec, naarmate er verhoudingsgewijs meer leerlingen uit achterstandsgroepen op school zijn en naarmate de school in meer stedelijk gebied is gevestigd. Grotere scholen verwijzen relatief minder naar rec's dan kleinere scholen, rekening houdend met de leerlingenpopulatie en mate van stedelijkheid. In regio's waar meer voorzieningen beschikbaar zijn die deel uitmaken van cluster 4 van een rec, wordt gemiddeld meer

naar een rec verwezen dan in regio's waar minder aanbod aan onderwijs voor cluster 4 is.

Verwijzing, naar mate van stedelijkheid

De verschillen in verwijzing tussen minder en meer stedelijk gebied komen duidelijk naar voren in tabel 3.29. Daarbij valt op dat in sterk stedelijk gebied meer naar het sbo wordt verwezen dan in zeer sterk stedelijk gebied. In zeer sterk stedelijk gebied wordt relatief veel naar de rec's verwezen. Opvallend is de toename met een derde van de verwijzing naar de rec's in matig stedelijk gebied in een periode van vijf jaar.

Tabel 3.29 – Percentage verwezen leerlingen, naar mate van stedelijkheid

	1997-1998		1999-2000		2001-2002	
	naar sbo	naar rec	naar sbo	naar rec	naar sbo	naar rec
niet stedelijk	0.51	0.14	0.54	0.16	0.53	0.17
weinig stedelijk	0.56	0.15	0.61	0.17	0.61	0.18
matig stedelijk	0.70	0.18	0.73	0.21	0.73	0.24
sterk stedelijk	0.77	0.24	0.81	0.24	0.86	0.27
zeer sterk stedelijk	0.80	0.31	0.76	0.33	0.80	0.35

Tabel 3.30 geeft een indruk van de omvang van de verwijzing door basisscholen waarvan de leerlingenpopulatie voor meer dan de helft uit leerlingen met een gewichtsscore van 1.90 bestaat. Opvallend is dat de scholen in sterk stedelijk gebied aanzienlijk meer leerlingen verwijzen, zowel naar sbo als rec, dan vergelijkbare scholen in zeer sterk of matig stedelijk gebied.

Tabel 3.30 – Percentage leerlingen verwezen door basisscholen met meer dan de helft 1.90-leerlingen, naar mate van stedelijkheid

	1997-1998		1999-2000		2001-2002	
	naar sbo	naar rec	naar sbo	naar rec	naar sbo	naar rec
matig stedelijk	0.81	0.32	1.15	0.41	1.02	0.38
sterk stedelijk	1.12	0.44	1.30	0.51	1.33	0.59
zeer sterk stedelijk	0.90	0.38	0.93	0.43	1.05	0.48

3.4 Uitstroom

In de volgende paragrafen wordt de uitstroom uit respectievelijk het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs besproken, evenals de bestemming daarvan.

3.4.1 Uitstroom uit het speciaal basisonderwijs

Tabel 3.31 en 3.32 geven een overzicht van de uitstroom van leerlingen uit het speciaal basisonderwijs en hun bestemming, tussen oktober 1994 en oktober 2002.

Tabel 3.31 – Specificatie van uitstroom uit het speciaal basisonderwijs, naar bestemming, in aantallen; teldata 1995 t/m 2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	444	481	495	527	404	372	272	286
ander sbo	3351	2953	2982	2280	2076	2273	1657	1885
rec-so	744	723	898	947	801	857	992	1121
rec-vso	80	143	168	250	351	267	289	349
vso-lom / -mlk	4759	4788	4864	4858	0	0	0	0
svo	0	0	0	0	4208	3983	3219	1844
praktijkschool	0	0	0	0	0	469	1800	2505
ivbo-lwoo	2787	3459	3411	3722	3087	3043	201	3226
avo alg. / avo-vbo	26	223	71	43	11	38	878	331
vmbo / mavo	2891	1907	1834	2122	2663	2190	3332	1775
overig onderwijs	312	250	257	119	123	413	579	258
geen onderw./onbek.	194	97	582	274	1015	398	234	223
totaal	15588	15024	15562	15142	14739	14303	13453	13803

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

Het aantal leerlingen (zie tabel 3.31) op de jaarlijkse teldatum betreft het aantal naar de desbetreffende bestemming uitgestroomde leerlingen in de twaalf maanden voorafgaand aan die teldatum. Door de overgang van speciaal voortgezet onderwijs (voorheen vso-lom en vso-mlk) naar lwoo en praktijkschool veranderen de stromen na 1998. Tabel 3.32 laat de verdeling tussen de verschillende bestemmingen van de uitstromende leerlingen zien in percentages.

Tabel 3.32 – Specificatie van uitstroom uit het speciaal basisonderwijs, naar bestemming, in percentages; teldata 1995 t/m 2002

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
bao	2.8	3.2	3.2	3.5	2.7	2.6	2.0	2.1
ander sbo	21.5	19.7	19.2	15.1	14.1	15.9	12.3	13.7
rec-so	4.8	4.8	5.8	6.3	5.4	6.0	7.4	8.1
rec-vso	0.5	1.0	1.1	1.7	2.4	1.9	2.1	2.5
vso-lom / -mlk	30.5	31.9	31.3	32.1	0.0	0.0	0.0	0.0
svo	0.0	0.0	0.0	0.0	28.6	27.8	23.9	13.4
praktijkschool	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	3.3	13.4	18.1
ivbo-lwoo	17.9	23.0	21.9	24.6	20.9	21.3	1.5	23.4
avo alg. / avo-vbo	0.2	1.5	0.5	0.3	0.1	0.3	6.5	2.4
vmbo / mavo	18.5	12.7	11.8	14.0	18.1	15.3	24.8	12.9
overig onderwijs	2.0	1.7	1.7	0.8	0.8	2.9	4.3	1.9
geen onderw./onbek.	1.2	0.6	3.7	1.8	6.9	2.8	1.7	1.6
totaal	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Bron: Jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

Leerlingen die uit het speciaal basisonderwijs uitstromen, gaan vooral naar het lwoo (voorheen ivbo) en de praktijkschool. Daarnaast is er relatief veel uitstroom naar het vmbo en naar het speciaal voortgezet onderwijs. Tot en met het schooljaar 1997/'98 waren het svo-lom en svo-mlk de grootste afnemers van sbo-leerlingen. De terugplaatsing naar het basisonderwijs is beperkt tot enkele honderden leerlingen per jaar. Bovendien is deze in omvang afgenomen. Ook de wisseling van sbo-school is in de loop van de jaren aanzienlijk afgenomen. De verwijzing van sbo naar rec-so is daarentegen met de helft gestegen, van 5 naar 8 procent.

3.4.2 Uitstroom uit het speciaal onderwijs

Tabel 3.33 geeft een overzicht van de aantallen uit het speciaal onderwijs (rec-so) uitgestroomde leerlingen, zoals geteld op de teldata 1998 tot en met 2002, dus over de periode oktober 1997 tot oktober 2002. In genoemde periode is de uitstroom met 22 procent toegenomen. Tabel 3.34 laat de percentuele verdeling van de bestemming van de uitstroom zien. De uit het rec-so uitstromende leerlingen gaan vooral naar het rec-vso (rond 30 procent) of naar ander rec-so (ongeveer 22 procent). Daarnaast is er naar verhouding veel uitstroom naar het sbo (rond 13 procent van de uitstroom) en het basisonderwijs (ongeveer 10 procent).

Tabel 3.33 – Specificatie van uitstroom uit het speciaal onderwijs (rec-so), naar bestemming, in aantallen; teldata 1998 t/m 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
bao	765	709	802	744	762
sbo	935	858	942	979	1056
ander rec-so	1536	1466	1722	1756	1706
rec-vso	1965	1848	1918	2237	2370
svo	0	223	261	292	199
praktijkschool	0	0	15	82	100
lwoo	243	202	190	22	291
vbo / vmbo	260	327	348	459	359
mavo / havo / vwo	126	94	93	55	74
mbo / hbo / wo	30	20	25	57	74
dagverblijf	135	131	207	180	205
gezin of zelfstandig wonen	53	49	59	37	30
werk	31	3	25	69	68
vormingscentrum etc.	71	48	88	120	137
internaat	64	52	45	83	49
overig of onbekend	273	611	364	418	428
totaal	6487	6641	7104	7590	7908

Toelichting: gebaseerd op de jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW; de categorie 'dagverblijf' omvat de medisch kinderdagverblijven, kinderdagverblijven voor geestelijk gehandicapten en dagverblijven voor oudere geestelijk gehandicapten; de categorie 'vormingscentrum etc.' omvat vormings- en activiteitencentra, sociale werkplaatsen en overige inrichtingen waar geen onderwijs wordt verzorgd.

Overigens komt de in tabel 3.33 opgegeven uitstroom van rec-so naar sbo niet overeen met de in tabel 3.18 opgenomen cijfers over de instroom in het sbo vanuit rec-so. Hetzelfde geldt voor de leerlingenstromen van sbo naar rec-so (tabel 3.31 en 3.21). De betrouwbaarheid van de gegevens laat dus te wensen over, waardoor het zaak is voorzichtig te zijn met het trekken van conclusies.

Tabel 3.34 – Specificatie van uitstroom uit het speciaal onderwijs (rec-so), naar bestemming, in percentages; teldata 1998 t/m 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
bao	11.8	10.7	11.3	9.8	9.6
sbo	14.4	12.9	13.3	12.9	13.4
rec-so	23.7	22.1	24.2	23.1	21.6
ander rec-vso	30.3	27.8	27.0	29.5	30.0
svo	0.0	3.4	3.7	3.9	2.5
praktijkschool	0.0	0.0	0.2	1.1	1.3
lwoo	3.8	3.0	2.7	0.3	3.7
vbo / vmbo	4.0	4.9	4.9	6.1	4.5
mavo / havo / vwo	1.9	1.4	1.3	0.7	0.9
mbo / hbo / wo	0.5	0.3	0.4	0.8	0.9
dagverblijf	2.1	2.0	2.9	2.4	2.6
gezin of zelfst. wonen	0.8	0.7	0.8	0.5	0.4
werk	0.5	0.1	0.4	0.9	0.9
vormingscentrum etc.	1.1	0.7	1.2	1.6	1.7
internaat	1.0	0.8	0.6	1.1	0.6
overig of onbekend	4.2	9.2	5.1	5.5	5.4

Toelichting: zie tabel 3.33.

3.4.3 Uitstroom uit het voortgezet speciaal onderwijs

Tot besluit van de uitstroomgegevens komt de uitstroom uit het rec-vso aan bod. Tabel 3.35 en 3.36 laten achtereenvolgens de aantallen en percentages zien, die betrekking hebben op de teldata 1998 tot en met 2002. De leerlingen die het rec-vso verlaten, gaan naar een veelheid aan bestemmingen, deels in en deels buiten het onderwijs. Belangrijke bestemmingen zijn het vmbo, ander rec-vso, overig onderwijs (met name mbo) en een baan.

Tabel 3.35 – Specificatie van uitstroom uit het voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso), naar bestemming, in aantallen; teldata 1998 t/m 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
ander rec-vso	683	512	669	554	628
svo	0	151	167	142	86
praktijkonderwijs	0	0	8	17	57
lwoo	167	123	112	31	135
vmbo	536	628	592	623	546
overig onderwijs	805	685	803	857	1020
werk	574	704	738	814	686
vormingscentrum	69	102	65	81	80
internaat	223	295	222	197	121
dagverblijf geest. gehandicapten	220	230	220	256	244
sociale werkplaats	107	113	141	161	170
andere inrichting	112	122	116	102	114
overig of onbekend	1021	1168	1048	1407	1307
totaal	4517	4833	4901	5242	5194

Toelichting: gebaseerd op de jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

Tabel 3.36 – Specificatie van uitstroom uit het voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso), naar bestemming, in percentages; teldata 1998 t/m 2002

	1998	1999	2000	2001	2002
ander rec-vso	15.1	10.6	13.7	10.6	12.1
svo	0.0	3.1	3.4	2.7	1.7
praktijkonderwijs	0.0	0.0	0.2	0.3	1.1
lwoo	3.7	2.5	2.3	0.6	2.6
vmbo	11.9	13.0	12.1	11.9	10.5
overig onderwijs	17.8	14.2	16.4	16.3	19.6
werk	12.7	14.6	15.1	15.5	13.2
vormingscentrum	1.5	2.1	1.3	1.5	1.5
internaat	4.9	6.1	4.5	3.8	2.3
dagverblijf geest. gehandicapten	4.9	4.8	4.5	4.9	4.7
sociale werkplaats	2.4	2.3	2.9	3.1	3.3
andere inrichting	2.5	2.5	2.4	1.9	2.2
overig of onbekend	22.6	24.2	21.4	26.8	25.2

Toelichting: gebaseerd op de jaarlijkse tellingen (per 1 oktober) van het Ministerie van OCW.

3.5 Leeftijd en verblijfsduur van leerlingen

De verblijfsduur van leerlingen in het onderwijs is pas te bepalen als leerlingen aan de hand van het onderwijsnummer eenduidig kunnen worden geïdentificeerd en gevolgd. Zolang dat niet het geval is, moet worden volstaan met schattingen. In de volgende twee paragrafen maken we een schatting van de gemiddelde leeftijd en de gemiddelde verblijfsduur van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs.

3.5.1 Gemiddelde leeftijd

Op basis van de gegevens in Statline van het CBS is een berekening gemaakt van de gemiddelde leeftijd van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en in het speciaal onderwijs in de periode van 1992 tot 2002. In het speciaal basisonderwijs blijkt de gemiddelde leeftijd in de genoemde periode nagenoeg constant, zoals tabel 3.37 laat zien. Gemiddeld zijn de leerlingen 9 jaar en 9 maanden oud. In het speciaal onderwijs is de gemiddelde leeftijd in een periode van 10 jaar licht gedaald. In het rec-so daalde de gemiddelde leeftijd van 9 jaar en 5 maanden naar 9 jaar en 2 maanden. Dit is een daling met 2.8 procent. In het rec-vo was er een daling met 2.6 procent, van 15 jaar en 6 maanden naar 15 jaar en 1 maand. Deze daling kan worden veroorzaakt door een grotere instroom van jonge leerlingen, door uitstroom op jongere leeftijd of door een combinatie daarvan. Percentueel gezien heeft de daling echter weinig betekenis.

Tabel 3.37 – Gemiddelde leeftijd van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
sbo	9.73	9.70	9.65	9.64	9.71	9.72	9.69	9.69	9.68	9.69	9.71
rec-so	9.42	9.34	9.30	9.25	9.21	9.18	9.15	9.11	9.10	9.12	9.16
rec-vso	15.49	15.42	15.42	15.37	15.33	15.29	15.24	15.22	15.17	15.09	15.09

Toelichting: de gemiddelde leeftijd is berekend op basis van de aantallen leerlingen per leeftijds-groep en per onderwijssoort in Statline (CBS).

3.5.2 Geschatte verblijfsduur

Zoals eerder is aangegeven, is het niet mogelijk de exacte verblijfsduur van leerlingen in allerlei vormen van onderwijs te bepalen. Doordat leerlingen niet eenduidig kunnen worden geïdentificeerd, kunnen zij niet in hun schoolloopbaan worden gevolgd. Pijl (1997a, 1997d) heeft getracht de gemiddelde totale verblijfsduur van leerlingen in het speciaal onderwijs (destijds lom, mlk en overig (v)so) te schatten op basis van gegevens over het verblijf van een bepaald leerlingencohort – van 12-jarigen – op een bepaald moment in het speciaal onderwijs, het percentage van de bevolking dat op dat moment verbleef in het speciaal onderwijs, de terugstroom naar het basisonderwijs en de instroom in het voortgezet speciaal onderwijs. Voor het speciaal onderwijs (rec-so en rec-vso) is in het huidige onderzoek – met het oog op de vergelijkbaarheid – dezelfde methode gebruikt voor de berekening van de gemiddelde verblijfsduur in 2002. In tabel 3.38 wordt deze vergeleken met de schatting van Pijl die betrekking had op 1992. Daaruit blijkt dat de verblijfsduur tussen 1992 en 2002 met 9 procent is toegenomen.

Tabel 3.38 – Schatting van de gemiddelde verblijfsduur van leerlingen in het speciaal onderwijs

peildatum	1992	2002
percentage 12-jarigen in (v)so	1.35	2.07
vóór 12 ^e jaar naar bao uitgestroomd	0.28	0.38
uit bao en vo in vso ingestroomd	0.69	0.98
	+-----	+-----
totale deelname cohort 12-jarigen	2.32	3.43
deelname aan (v)so op peildatum	1.02	1.65
geschatte gemiddelde verblijfsduur	7.03	7.70

*Toelichting: de geschatte gemiddelde verblijfsduur is de deelname aan (v)so op de peildatum * (16 / de totale deelname van het cohort 12-jarigen).*

Om de verblijfsduur te schatten in het sbo en svo-lom/-mlk aan de hand van de methode van Pijl, is onder meer informatie nodig over de deelname van 12-jarige leerlingen aan svo-lom/-mlk en de instroom in het svo-lom/-mlk uit het basisonderwijs. Door veranderingen in schoolsoorten is dit niet mogelijk voor de teldatum 2002. Daarom is een schatting van de verblijfsduur achterwege gelaten. Uit het overzicht van de aantallen leerlingen per leeftijdscategorie (zie bijlage 4) blijkt dat er tussen 1992 en 2002 sprake is van een forse afname van het aantal leerlingen in het sbo van 13 jaar en ouder. Deze groep is in omvang gehalveerd. De groep van 4 jaar en jonger

nam met een kwart in omvang af. Naast de eerder geconstateerde ontwikkeling naar een instroom van gemiddeld iets oudere leerlingen uit het basisonderwijs, is er dus sprake van eerdere uitstroom van meer leerlingen naar het voortgezet onderwijs. Dit wijst op een afname van de gemiddelde verblijfsduur in het speciaal basisonderwijs. Zoals gezegd, kan echter niet worden aangegeven hoe groot die afname precies is.

4 Conclusies, discussie en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Het onderzoek diende drie vragen te beantwoorden. Deze hebben betrekking op de ontwikkeling van de omvang van het speciaal basisonderwijs, de leerlingenstromen naar het speciaal basisonderwijs en het speciaal onderwijs (de regionale expertisecentra) en de verblijfsduur van leerlingen in het speciaal basisonderwijs en de regionale expertisecentra.

1) Hoe ontwikkelt zich de omvang van het sbo tussen 1975 en 2003?

Tussen 1975 en het begin van de jaren negentig is het speciaal basisonderwijs, toen so-lom en so-mlk, gestaag gegroeid. Nadat het basisonderwijs en het speciaal basisonderwijs in samenwerkingsverbanden aan het realiseren van de doelstellingen van WSNS zijn gaan werken, is het speciaal basisonderwijs in omvang gaan afnemen. Het deelnamepercentage in de samenwerkingsverbanden, oftewel het aandeel sbo-leerlingen, zakte van 3.8 in 1992 naar 3.2 in 2003. Het lijkt er dus op dat WSNS succesvol is geweest in haar doelstelling zowel het aandeel als het aantal leerlingen in het speciaal basisonderwijs te doen afnemen. Terwijl de omvang van het basisonderwijs sinds 1992 met 10 procent is toegenomen, liet het sbo in die periode een krimp met 6 procent zien. Qua aantallen is het sbo uitgekomen op het niveau van eind jaren tachtig. Vergeleken met de situatie in 1975 is de omvang van het sbo in 2003 ruim tweederde groter. Een andere ontwikkeling is dat het aantal samenwerkingsverbanden met een hoog deelnamepercentage de laatste jaren is afgenomen.

2) Welke stromen treden er daarbij op van bao naar sbo en van sbo (of bao) naar de expertisecentra en wat is de omvang van die stromen?

In het schooljaar 1991/'92 werden vanuit het basisonderwijs ruim 10700 leerlingen naar so-lom en so-mlk verwezen en rond 2000 leerlingen naar het so2/3. In het schooljaar 2001/2002 verwezen basisscholen 10700 leerlingen naar het sbo en bijna 3400 naar het rec-so. Samengeteld is het aandeel verwijzingen in 2002 vergelijkbaar met de situatie in 1992. Terwijl de leerlingenpopulatie in genoemde periode met 10 procent toenam, groeide ook het aantal verwijzingen uit het basisonderwijs – naar sbo of rec-so – met 10 procent. Het accent van de verwijzing gaat echter steeds meer in de richting van het speciaal onderwijs. In het schooljaar 2001/2002 verwezen basisscholen 0.7 procent van hun leerlingen naar het sbo en 0.2 procent naar het speciaal onderwijs.

De instroom van leerlingen in het speciaal basisonderwijs is voor driekwart afkomstig uit basisscholen. Hiervan stamt 86 procent uit basisscholen in het eigen samenwerkingsverband. De basisscholen in een samenwerkingsverband zijn dus verantwoordelijk voor tweederde van de sbo-instroom in het verband. Leerlingen die worden verwezen, zijn vooral afkomstig uit groep 2, 3 en 4 van de basisschool. Een nadere beschouwing laat zien dat de instroom uit het basisonderwijs in het schooljaar 1995/'96 fors is gezakt, maar daarna weer een licht stijgende tendens is gaan vertonen. De instroom in het sbo vanuit het speciaal onderwijs (rec-so) is in een periode van zes jaar (tussen de teldata van 1996 en 2002) met 60 procent gedaald. De instroom in het sbo vanuit het voorschoolse traject is in diezelfde periode met ruim een derde gedaald. Ook neemt de omvang van de uitstroom vanuit het sbo naar het speciaal onderwijs toe. Deze is tussen 1992 en 2002 met de helft gestegen, tot ruim 1000 leerlingen in het schooljaar 2001/2002.

De instroom in en omvang van het rec-so, voorheen het so2/3, heeft tussen 1992 en 2002 een aanzienlijke stijging laten zien. De instroom uit het basisonderwijs nam met tweederde toe. Daarnaast is er een stijgende tendens in de stroom vanuit het voorschoolse traject naar het speciaal onderwijs. Bovendien groeide, zoals hierboven al aangegeven, het aantal leerlingen dat uit het sbo naar het rec-so wordt doorverwezen en nam het aantal vanuit het rec-so in het sbo instromende leerlingen af. Over het geheel genomen groeide het rec-so tussen 1992 en 2002 met 56 procent in omvang. Daardoor is het aandeel leerlingen in het reguliere basisonderwijs, 94,8 procent, tussen 1992 en 2002 nauwelijks veranderd. De groei van het rec-so komt voornamelijk door de toename van het aantal zeer moeilijk lerende kinderen (zmlk), het aantal leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden (esm), het aantal meervoudig gehandicapte leerlingen en het aantal langdurig zieke leerlingen. De zmlk-leerlingen vormen verreweg de grootste groep.

Het aantal leerlingen in het voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso) is tussen 1992 en 2002 met 86 procent toegenomen. De instroom in dit onderwijstype is in die periode bijna verdubbeld. Het gaat bij deze instroom vooral om leerlingen uit het rec-so, uit ander rec-vso en uit het voortgezet onderwijs. Laatstgenoemde stroom is met driekwart toegenomen. De instroom in het rec-vso van leerlingen uit het basisonderwijs en het sbo vormt slechts een klein deel, respectievelijk 4 en 5 procent, van de totale instroom. Het betrof in 2002 ongeveer 700 leerlingen. Evenals in het rec-so is er in het rec-vso een aanzienlijke toename geweest van het aantal zmlk-leerlingen, meervoudig gehandicapte leerlingen en langdurig zieken. Het onderwijs aan zeer moeilijk opvoedbare kinderen (zmok) liet echter de grootste toename zien, met een groei van 115 procent in tien jaar. De zmok-leerlingen vormen de grootste groep in het rec-vso.

Scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen verwijzen gemiddeld meer naar het sbo en het speciaal onderwijs dan scholen met weinig leerlingen uit achterstands-

groepen. Los daarvan verwijzen scholen in stedelijk gebied gemiddeld meer dan scholen in weinig of niet-stedelijk gebied. Grotere scholen verwijzen over het geheel genomen relatief minder dan kleinere scholen. In regio's waar meer aanbod aan rec-cluster 4 is, wordt gemiddeld meer naar rec-so verwezen dan in regio's waar minder aanbod op dat terrein is. In zeer sterk stedelijk gebied wordt relatief minder naar het sbo verwezen dan in sterk stedelijk gebied en relatief meer naar de rec's. In matig stedelijk gebied is de omvang van de verwijzing naar rec-so de laatste jaren fors gestegen.

Scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen in een samenwerkingsverband met veel leerlingen uit achterstandsgroepen, verwijzen verhoudingsgewijs minder leerlingen naar het sbo dan vergelijkbare scholen in verbanden met weinig leerlingen uit achterstandsgroepen. Scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen in sterk stedelijk gebied verwijzen meer leerlingen – zowel naar sbo als rec – dan scholen in zeer sterk stedelijk gebied.

3) Wat is de verblijfsduur van leerlingen in het sbo en in de expertisecentra?

De verblijfsduur van leerlingen in het onderwijs is niet exact te bepalen, aangezien leerlingen gedurende hun schoolloopbaan niet eenduidig kunnen worden geïdentificeerd en gevolgd. De schattingsmethode van Pijl (1997a, 1997d) overnemend, komen we wat de verblijfsduur in de expertisecentra betreft, voor het leerlingencohort dat in 2002 12 jaar oud was, uit op een gemiddelde van 7.7 jaar, tegen 7 jaar in 1992. De verblijfsduur in het sbo/svo kon niet op deze manier worden bepaald, door het verdwijnen van het svo. Op basis van de relatief sterke afname van het aantal 4-jarigen in het sbo, de trend naar een gemiddeld iets latere verwijzing vanuit de basisschool en een relatief sterke daling van het aantal leerlingen ouder dan 12 jaar, kan worden geconcludeerd dat de gemiddelde verblijfsduur in het sbo is afgenomen.

4.2 Discussie

Getalsmatig gezien lijkt het WSNS-beleid effect te hebben. Het deelnamepercentage in de samenwerkingsverbanden van basisscholen en speciale basisscholen is tussen 1992 en 2003 gedaald van 3.8 naar 3.2 procent. Deze daling kan echter niet geheel op het conto van WSNS worden geschreven. De instroom in het sbo uit het voorschoolse traject is gedaald, terwijl meer kinderen aansluitend op het voorschoolse traject naar het rec-so gaan. Bovendien worden meer leerlingen uit het sbo naar het rec-so verwezen en stromen minder kinderen uit het rec-so in het sbo in. Ook is de verblijfsduur van leerlingen in het sbo afgenomen.

De daling van het deelnamepercentage in de Samenwerkingsverbanden WSNS lijkt tot stilstand te zijn gekomen. Het speciaal onderwijs blijft echter groeien. Het aandeel leerlingen dat in het basisonderwijs blijft, is daardoor sinds 1992 per saldo weinig veranderd. De relatieve daling van de omvang van de verwijzing van leerlingen door basisscholen naar het sbo is gecompenseerd door een evenredige toename van de verwijzing naar het speciaal onderwijs. Op basis van de analyses kan geen uitspraak worden gedaan over het bestaan van het zogeheten 'weglekeffect'. Al met al ontstaat echter op zijn minst de indruk dat sbo en rec-so als communicerende vaten fungeren. De daling van de instroom in de ene onderwijssoort resulteert in een toename van de instroom in de andere onderwijssoort. Daarmee is het basisonderwijs verantwoordelijk voor een deel van de groei van de regionale expertisecentra. Daarnaast dragen de hierboven genoemde verhoogde instroom uit het voorschoolse traject en de afname van de uitstroom naar het sbo bij aan de groei van de rec's, evenals aan de toename van de verblijfsduur van leerlingen in de expertisecentra. In het rec-vso is de leerlingpopulatie het afgelopen decennium nog sterker toegenomen dan in het rec-so. Blijkbaar is er een groeiende groep leerlingen in het voortgezet onderwijs die niet in het reguliere onderwijs kan worden gehandhaafd. De vraag in hoeverre het recente opgaan van het speciaal voortgezet onderwijs in het praktijkonderwijs en lwoo van invloed is op de omvang van het rec-vso, kan op dit moment nog niet worden beantwoord.

Voor de groei van het speciaal onderwijs kunnen verschillende mogelijke oorzaken worden aangevoerd. Snellere signalering en verbeterde diagnostiek kunnen een rol spelen (Jepma, 2003). Doordat steeds meer gebruik wordt gemaakt van leerlingvolgsystemen en door de grotere aandacht voor zorgleerlingen, wordt de kans groter dat problematiek van leerlingen in een vroeg stadium wordt herkend en ingekaderd. Ede-lenbos en Meijer (2002) concluderen dat leerkrachten er vervolgens vaak niet goed in slagen de diagnose van problemen bij een leerling te laten volgen door het pedagogisch-didactische handelen dat nodig is om die problemen te verminderen of op te lossen. Hierdoor kan de behoefte aan specialistische hulp toenemen, wat mogelijk uitmondt in verwijzing. Ook de toename van het aantal vroeggeboorten wordt genoemd als factor die bijdraagt aan de groei van het speciaal onderwijs (Blair & Scott, 2002). Op dat punt is de afgelopen decennia een aanzienlijke stijging geconstateerd (RIVM, 1997; Den Ouden, 1998).

In het onderwijs leeft het gevoel dat steeds meer leerlingen extra zorg nodig hebben, onder meer door een toename van gezinsproblematiek. Zowel in het basisonderwijs als in het speciaal basisonderwijs wordt regelmatig melding gemaakt van verdichting van leerlingenproblematiek (Sontag & Hoogenberg, 2002; Sontag & Mensink, 2003; Smeets, 2003; Smeets, Van der Hoeven-van Doornum, & Smit, 2003). Hetzelfde geldt voor de regionale expertisecentra (Oudenhoven & Smeets, 1999, 2001). Echter, objectieve gegevens over verdichting van problematiek ontbreken, zodat dit gevoel

niet met cijfers kan worden onderbouwd. Uit onderzoek van Van der Veen (2003) naar jonge risicoleerlingen zou zelfs het tegenovergestelde kunnen worden geconcludeerd. Bij vier opeenvolgende leerlingcohorten bleek een afname van het aantal risicoleerlingen, gebaseerd op cognitieve criteria (i.c. toetsresultaten in groep 2). Bovendien kon Van der Veen vrijwel geen ondersteuning vinden voor de stelling dat het aantal jonge leerlingen met sociaal-emotionele problemen toeneemt. Opvallend genoeg bleek het aantal jonge leerlingen waarbij volgens de leerkracht extra zorg noodzakelijk is, wel groter te zijn geworden.

De stijging van het aantal leerlingen behorend tot culturele minderheden wordt in verband gebracht met de groei van het aantal zorgleerlingen. Zo kan de groei van het leerwegondersteunend onderwijs voor een substantieel deel worden verklaard vanuit een hoge instroom van nieuwkomers (Ministerie van OCenW, 2002). Blair en Scott (2002) rapporteren een sterk verband tussen plaatsing in het speciaal onderwijs op grond van 'learning disability' en een lage sociaal-economische status. Ook heeft een aantal instellingen voor speciaal onderwijs in de jaren negentig de doelgroep uitgebreid, wat tot een grotere instroom van leerlingen heeft geleid (Oudenhoven en Smeets, 1999).

De houding van schooldirecties en leerkrachtenteams speelt een belangrijke rol in de vraag hoe sterk basisscholen zich inspannen om zorgleerlingen te handhaven (Meijer, 2003; Smeets & Poulisse, 2003). Daarnaast vormen de zorgstructuur en de deskundigheid van de intern begeleider(s) en van de leerkrachten belangrijke voorwaarden voor het verwezenlijken van de doelstellingen van WSNS. Zo blijkt uit onderzoek van Jepma en Meijnen (2001) dat bij ongeveer 40 procent van de naar het sbo verwezen leerlingen een qua problematiek vergelijkbare leerling kan worden aangewezen die niet is verwezen. Ook uit de multiniveau-analyses blijkt dat scholen met een vergelijkbare leerlingenpopulatie in verschillende contexten een verschillend beeld qua verwijzing laten zien.

Vanaf 1 augustus 2003 is er het speciaal onderwijs een nieuwe fase ingegaan. Binnen de rec's bepalen onafhankelijke Commissies voor Indicatiestelling of een kind in het speciaal onderwijs kan worden geplaatst. Bovendien gebeurt dat, anders dan voorheen, op basis van geobjectiveerde criteria. Een andere verandering is dat ouders na indicering van het kind kunnen kiezen voor speciale hulp in het reguliere onderwijs, op basis van leerlinggebonden financiering (LGF, ook wel 'rugzakje' genoemd). Deze veranderingen kunnen van invloed zijn op de stromen van het basisonderwijs naar de rec's en daarmee op de omvang van het speciaal onderwijs. Daardoor kan de in dit onderzoeksverslag geschetste situatie in de komende jaren wijzigen. Naar verwachting neemt het aantal zorgleerlingen in het basisonderwijs toe, door de groep die kiest voor een 'rugzakje'. Door de veranderingen in indicatiestelling zullen er bovendien leerlingen zijn die op basis van de vroegere regeling naar een regionaal expertisecen-

trum verwezen zouden zijn, maar die nu door de Commissie van Indicatiestelling worden afgewezen en zonder extra faciliteiten in het basisonderwijs moeten blijven of als alternatief in het verwijzingstraject naar het sbo komen.

4.3 Aanbevelingen

Het terugdringen van de verwijzing van zorgleerlingen uit het basisonderwijs naar het speciaal basisonderwijs en naar het speciaal onderwijs vraagt om verdere versterking van de basisscholen. Zij moeten steeds beter in staat worden gesteld om onderwijs en begeleiding te bieden die aansluiten bij de behoeften en capaciteiten van de leerlingen. Daarbij zijn visie, vaardigheden, faciliteiten en kwaliteitsbeleid in scholen van belang, evenals bovenschoolse zorg en activiteiten in samenwerkingsverbanden. Ook samenwerking met externe hulpverlenende en ondersteunende instanties kan hieraan bijdragen, zoals samenwerking tussen onderwijs en jeugdzorg en samenwerking tussen basisscholen en regionale expertisecentra.

Gezien de recente invoering van indicatiestelling en leerlinggebonden financiering en het verdwijnen van het speciaal voortgezet onderwijs, is het zaak de ontwikkelingen in leerlingenaantallen en –stromen de komende jaren te blijven monitoren. Daarbij biedt de invoering van het onderwijsnummer in de nabije toekomst betere mogelijkheden om leerlingenstromen in kaart te brengen en leerlingen gedurende hun schoolloopbaan te volgen.

Literatuur

- Batenburg, Th.A. van, & Woude-Doedens, J.J. van der (2003). *Verevenen en overhevelen van zorgbudgetten in het basisonderwijs*. Groningen: GION, Rijksuniversiteit Groningen.
- Blair, C., & Scott, K.G. (2002). Proportion of LD Placements Associated with Low Socioeconomic Status: Evidence for a Gradient? *The Journal of Special Education*, 36 (1), 14-22.
- Blank, J.L.T., Boef-van der Meulen, S., Bronneman_helmers, H.M., Herweijer, L.W., Kuhry, B., & Schreurs, R.A.H. (1990). *School en schaal*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Brandsma, H.P., Krikken, C.M.W., & Leemkuil, H.H. (1995). *Regionale verschillen in deelname aan en verwijzing naar het speciaal onderwijs*. Enschede: OCTO.
- Doornbos, K. (1987). Een halve eeuw groei van speciaal onderwijs (1937-1987): een analyse van commentaren, onderzoek en beleidsadvisering. In: K. Doornbos & L.M. Stevens (red.), *De groei van het speciaal onderwijs* (pp. 12-56). 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.
- Edelenbos, P., & Meijer, W. (2002). *De pedagogisch-didactische consequenties van diagnosticeren*. Groningen: GION, R.U. Groningen.
- Hofman, R.H., & Bosker, R.J. (1999). *De schakels in Weer Samen Naar School. Een onderzoek naar de veronderstelde ketenstructuur van het WSNS-beleid*. Groningen / Enschede: GION / OCTO.
- Jepma, IJ. (2003). *De schoolloopbaan van risicoleerlingen in het primair onderwijs*. Academisch proefschrift. Amsterdam: Thela Thesis.
- Jepma, IJ., & Meijnen, W. (2001). Risicoleerlingen in het regulier basisonderwijs: handhaving of verwijzing? *Pedagogische Studiën*, 78 (1), 313-329.
- Meijer, C.J.W. (1995). *Halverwege: van startwet naar streefbeeld*. De Lier: Academisch Boekencentrum.
- Meijer, C. (2003). *Inclusief Onderwijs en de Praktijk in de Klas*. Middelfart, Denemarken: European Agency for Development in Special Needs Education.
- Ministerie van OCenW (2001). *OCenW in kerncijfers 2001*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

- Ministerie van OCenW (2002). *OCenW in kerncijfers 2002*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Ministerie van OCW (2004). *Kerncijfers 1999-2003*. 's Gravenhage: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1990). *Weer samen naar school*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen.
- Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen (1995). *De ontwikkeling van de leerlingen-aantallen in het (V)SO*. Zoetermeer: Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Veldirectie Primair Onderwijs.
- Mooij, T., & Smeets, E. (2000). *Ontwikkelingen in deelname aan SO 2/3-voorzieningen*. Nijmegen: ITS.
- Ouden, A.L. den (1998). Toename van het aantal vroeggeboorten in Nederland: vergelijking van 1983 en 1993. *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 142 (3), 127-131.
- Oudenhoven, D., & Smeets, E. (1999). *Ontwikkelingen in de leerlingenpopulatie van SO2/3-voorzieningen*. Nijmegen: ITS.
- Oudenhoven, D., & Smeets, E. (2001). *Huidige knelpunten in het speciaal onderwijs voor zeer moeilijk opvoedbare kinderen*. Nijmegen: ITS.
- Peschar, J.L., & Meijer, C.J.W. (red.) (1997). *WSNS op weg. De evaluatie van het 'Weer Samen Naar School'-beleid*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Petersen, B. & Oudenhoven, D. (1994). *Verwijzing naar het speciaal onderwijs: een analyse van regionale verschillen*. Nijmegen: ITS.
- Pijl, Y.J. (1989). *Het toelatingsonderzoek in LOM- en MLK-onderwijs*. Academisch proefschrift. Groningen: RION.
- Pijl, Y.J. (1997a). *Twintig jaar groei van het speciaal onderwijs*. De Lier: Academisch Boekencentrum.
- Pijl, Y.J. (1997b). Stabilisatie deelname aan LOM en MLK onafhankelijk van WSNS-beleid. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 36 (3), 131-139.
- Pijl, Y.J. (1997c). De rol van het basisonderwijs in de groei van lom en mlk. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 36 (4), 160-170.
- Pijl, Y.J. (1997d). Verblijfsduur als verklaring voor de groei van het SO. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 36 (5), 226-234.
- Pluijm, J. van der (2001). *De stand van zaken in de Samenwerkingsverbanden WSNS in het schooljaar 2000/2001*. Den Haag: Procesmanagement Primair Onderwijs.
- Rijswijk, K. van, & Kool, E. (1998). Het speciaal onderwijs en de overheid: beleid en regelgeving in de periode 1948-1998. In: E. Kool, K. van Rijswijk, & Th. Schut (red.), *Koerswijzigingen in het denken over onderwijs- en opvoedingsproblemen* (pp. 13-47). Leuven / Amersfoort: Acco.

- RIVM (1997). *De som der delen. Volksgezondheid Toekomst Verkenning 1997*. Bilthoven: RIVM.
- Ruijsenaars, A.J.J.M., & Aalsvoort, D.G.M. van der (1997). WSNS, beleid en statistiek. *Tijdschrift voor orthopedagogiek*, 36, 275-278.
- Smeets, E.F.L. (2003). *Op weg naar samenhang. De Samenwerkingsverbanden 'Weer Samen Naar School'*. Nijmegen: ITS.
- Smeets, E.F.L., Hoeven-van Doornum, A.A. van der, & Smit, F.C.G. (2003). *Wachlijsten in de Samenwerkingsverbanden 'Weer Samen Naar School'*. Nijmegen: ITS.
- Smeets, E., & Oudenhoven, D. (2001). Water komt zsmok tot de lippen. *Didaktief & School*, 31 (8), 38-39.
- Smeets, E., & Poulisse, N. (2003). *Leerlingenzorg en het werken met ken- en stuurgetallen. Dieptestudies bij de WSNS-Monitor 2003*. Nijmegen: ITS.
- Sontag, L., & Hoogenberg, I. (2002). *De stand van zaken in de WSNS-Samenwerkingsverbanden in het schooljaar 2001/2002*. Tilburg: IVA.
- Sontag, L., & Mensink, J. (2003). *De stand van zaken in de WSNS-Samenwerkingsverbanden in het schooljaar 2002/2003*. Tilburg: IVA.
- Veen, I. van der (2003). *Jonge risicoleerlingen. Analyse van PRIMA-gegevens tussen 1994 en 2000*. Amsterdam: SCO-Kohnstamm Instituut, Universiteit van Amsterdam.

Bijlage 1 – Gehanteerde definities

Leerlingen uit achterstandsgroepen

De bekostiging van basisscholen is deels afhankelijk van de achtergrond van de leerlingen op school. Daartoe wordt door het Ministerie van OCenW een gewichtenregeling gehanteerd. Aan alle leerlingen wordt een leerlinggewichtsscore toegekend. Bij leerlingen die tot een zogeheten achterstandsgroep behoren, varieert deze score van 1.25 tot 1.90, afhankelijk van de achtergrond van de (ouders van) de leerling. Leerlingen die niet tot een achterstandsgroep behoren, krijgen de gewichtsscore 1.00. De criteria voor de gewichten van achterstandsleerlingen zijn:

- 1.25: Nederlandse leerlingen van ouders met een laag opleidingsniveau;
- 1.40: schipperskinderen;
- 1.70: woonwagen- en zigeunerkinderen;
- 1.90: leerlingen die behoren tot een culturele minderheid (cumi-leerlingen) en waarvan de ouders een laag opleidings- en beroepsniveau hebben

Cumi-leerlingen

Volgens de definitie die het Ministerie van OCenW hanteert, behoort een leerling tot een culturele minderheid, en is daarmee Cumi-leerling, indien hij of zij aan minimaal één van de volgende voorwaarden voldoet:

- behoort tot de Molukse bevolkingsgroep;
- ten minste één van de ouders of voogden is afkomstig uit Griekenland, Italië, (voormalig) Joegoslavië, Kaapverdië, Marokko, Portugal, Spanje, Tunesië of Turkije;
- ten minste één van de ouders of voogden is afkomstig uit Suriname, Aruba of de Nederlandse Antillen;
- ten minste één van de ouders of voogden is door de Minister van Justitie als vreemdeling toegelaten op grond van artikel 15 van de Vreemdelingenwet;
- ten minste één van de ouders of voogden is afkomstig uit een ander, niet-Engels-talig land buiten Europa, met uitzondering van Indonesië.

Speciaal voortgezet onderwijs

Het voortgezet speciaal onderwijs aan kinderen met leer- en opvoedingsmoeilijkheden (vso-lom) en aan moeilijk lerende kinderen (vso-mlk) ressorteert met ingang van 1998 onder de Wet op het Voortgezet Onderwijs. De nieuwe benaming van deze onderwijssoorten is speciaal voortgezet onderwijs (svo). Het svo-lom wordt tussen 1999 en 2002 omgevormd tot leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) of praktijkonderwijs. Het svo-mlk wordt omgezet in praktijkonderwijs. Dit richt zich op leerlingen die gezien hun capaciteiten geen diploma kunnen behalen.

Het ivbo mocht aanvankelijk alleen leerwegondersteunend onderwijs gaan aanbieden voor de beroepsgerichte leerwegen. Pas als het met het vso-lom in een samenwerkingsverband is gefuseerd mag het ook leerwegondersteunend onderwijs aanbieden voor de andere leerwegen.

Bijlage 2 – Sbo- en rec-voorzieningen per regio

Tabel 1 – Aantal sbo- en rec-voorzieningen per regio

	sbo	----- rec-cluster -----				totaal
		1	2	3	4	
1 Groningen	13	1	4	9	4	31
2 Friesland	12		1	14	1	28
3 Drenthe	9			5	1	15
4 IJssel-Vecht/Twente	33		3	14	5	55
5 IJssel/Veluwe	19			13	5	37
6 Arnhem/Oost Gld./Nijmegen/ Rivierenland	33		4	17	10	64
7 Flevoland	8			3	1	12
8 Midden-Nederland	37	2	5	16	5	65
9 Noord-Holland Noord	16		2	4	1	23
10 Zuidelijk Noord-Holland	52		4	21	10	87
11 Rijnstreek	13		1	7	4	25
12 Haaglanden	30		4	12	4	50
13 Rijnmond	52		4	24	4	84
14 Zeeland	13		1	7	1	22
15 Midden- en West-Brabant	29		1	12	4	46
16 Noordoost-Brabant	14	1	2	11	3	31
17 Zuidoost-Brabant	19		3	7	3	32
18 Limburg	32		1	12	12	57
totaal	434	4	40	208	78	764

Tabel 2 – Aantal sbo- en rec-voorzieningen per regio per 10000 baso-leerlingen

	sbo	----- rec-cluster -----				totaal
		1	2	3	4	
1 Groningen	2.38	.20	.79	1.78	.79	5.95
2 Friesland	1.92	.00	.16	2.24	.16	4.47
3 Drenthe	1.94	.00	.00	1.08	.22	3.24
4 IJssel-Vecht/Twente	3.21	.00	.29	1.36	.49	5.34
5 IJssel/Veluwe	2.28	.00	.00	1.56	.60	4.44
6 Arnhem/Oost Gld./Nijmegen/ Rivierenland	2.74	.00	.34	1.45	.86	5.39
7 Flevoland	1.91	.00	.00	.72	.24	2.87
8 Midden-Nederland	2.74	.15	.38	1.22	.38	4.88
9 Noord-Holland Noord	2.59	.00	.32	.65	.16	3.73
10 Zuidelijk Noord-Holland	3.40	.00	.39	1.37	.65	5.82
11 Rijnstreek	1.69	.00	.13	.91	.52	3.24
12 Haaglanden	3.38	.00	.45	1.35	.45	5.63
13 Rijnmond	3.25	.00	.31	1.50	.25	5.31
14 Zeeland	3.14	.00	.24	1.69	.24	5.31
15 Midden- en West-Brabant	2.92	.00	.10	1.21	.40	4.63
16 Noordoost-Brabant	2.04	.16	.31	1.73	.47	4.72
17 Zuidoost-Brabant	2.59	.00	.43	1.01	.43	4.46
18 Limburg	3.14	.00	.10	1.18	1.18	5.60
gemiddeld	2.63	.03	.26	1.33	0.47	4.72

Bijlage 3 – Variabelen in de multiniveau-analyses

Analyse 1 (verwijzing naar sbo)

Schoolniveau

gemiddelde leerlinggewichtsscore school (1.00 – 1.90)
denominatie openbaar (0 – 1)
denominatie rooms-katholiek (0 – 1)
denominatie protestants-christelijk (0 – 1)
denominatie algemeen bijzonder (0 – 1)
denominatie overig (0 – 1)
mate van stedelijkheid vestigingsplaats (0 – 4)
gemiddeld aantal leerlingen op school gedeeld door 100 (teldata 1999 t/m 2002)
aantal sbo-scholen per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 1 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 2 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 3 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 4 per 10.000 leerlingen in de regio
percentage naar sbo verwezen (okt. 1998 – okt. 2002) (afhankelijke variabele)

Samenwerkingsverband

aantal sbo-scholen in samenwerkingsverband
wachlijst voor sbo oktober 2001 (0 – 1)
omvang swv (1: <5000 leerlingen; 2: 5001-10000 leerlingen; 3: >10000 leerlingen)
gemiddelde leerlinggewichtsscore in het swv (1.00 – 1.90) per oktober 2001

Analyse 2 (verwijzing naar sbo; toevoeging variabelen WSNS-Monitor)

Schoolniveau

gemiddelde leerlinggewichtsscore school (1.00 – 1.90)
denominatie openbaar (0 – 1)
denominatie rooms-katholiek (0 – 1)
denominatie protestants-christelijk (0 – 1)
denominatie algemeen bijzonder (0 – 1)
denominatie overig (0 – 1)
mate van stedelijkheid vestigingsplaats (0 – 4)
gemiddeld aantal leerlingen op school gedeeld door 100 (teldata 1999 t/m 2002)
aantal sbo-scholen per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 1 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 2 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 3 per 10.000 leerlingen in de regio
aantal rec-scholen cluster 4 per 10.000 leerlingen in de regio
percentage naar sbo verwezen (okt. 1998 – okt. 2002) (afhankelijke variabele)
percentage naar rec verwezen (okt. 1998 – okt. 2002) (afhankelijke variabele)

Samenwerkingsverband

aantal sbo-scholen in samenwerkingsverband
wachtlijst voor sbo oktober 2001 (0=nee, 1=ja)
omvang swv (1: <5000 leerlingen; 2: 5001-10000 leerlingen; 3: >10000 leerlingen)
gemiddelde leerlinggewichtsscore in het swv (1.00 – 1.90) per oktober 2001
pcl met brede taakstelling (0=smal, 1=breed)
hulpklas in het swv (0=nee, 1=ja)
preventieve ambulante begeleiding (0=nee, 1=ja)
mogelijkheid van tijdelijke plaatsing in sbo (0=nee, 1=ja)
oordeel over samenwerking in de regio (schaal van 1=niet of slecht tot 4=goed)
knelpunt leerlingenzorg en samenwerking in swv (schaal van 1=nee tot 4=zeer groot)
knelpunt organisatie (schaal van 1=nee tot 4=zeer groot)

Bijlage 4 – Leerlingen in sbo en rec's, naar leeftijd

Tabel 1 – Aantallen leerlingen in scholen voor speciaal basisonderwijs, naar leeftijd

	≤4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	>13
1991/92	330	840	2110	4320	6570	8950	10570	10890	8710	2060	70
1992/93	270	880	2220	4340	6720	8880	10260	11130	8950	1930	70
1993/94	280	960	2390	4500	6900	9110	10180	10810	9180	2000	70
1994/95	330	950	2420	4720	7170	9420	10500	10720	8830	2000	50
1995/96	330	1020	2380	4570	7280	9600	10890	10950	8590	1860	40
1996/97	330	1000	2230	4100	6410	9240	10610	11190	8690	1750	40
1997/98	290	1000	2280	4120	6120	8680	10490	11080	8900	1640	50
1998/99	330	980	2330	4240	6230	8340	9950	10940	8650	1580	30
1999/00	250	900	2160	4200	6180	8380	9700	10390	8560	1370	20
2000/01	230	850	2100	3960	6220	8460	10060	10280	8140	1240	20
2001/02	220	820	2020	4070	5940	8660	10150	10770	8070	1120	10
2002/03	240	810	1960	3850	6150	8420	10440	10840	8390	980	10

Bron: Statline (CBS)

Tabel 2 – Aantallen leerlingen in scholen voor speciaal onderwijs (rec-so), naar leeftijd

	≤4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	>15
1991/92	970	1110	1730	2260	2320	2430	2470	2580	1950	970	530	420	1020
1992/93	960	1200	1680	2370	2500	2470	2550	2540	2110	1030	510	370	990
1993/94	1060	1230	1880	2370	2660	2650	2580	2620	1990	1060	520	370	980
1994/95	1090	1310	1980	2560	2650	2820	2760	2640	2050	980	560	380	1000
1995/96	1060	1530	2100	2660	2780	2800	2880	2840	2020	980	530	390	1000
1996/97	1140	1560	2330	2780	2940	2880	2940	2970	2190	970	550	370	1040
1997/98	1160	1800	2380	3020	3060	3100	3020	3020	2260	950	550	420	1090
1998/99	1240	1770	2660	3060	3360	3270	3280	3170	2250	980	510	450	1130
1999/00	1360	2060	2700	3290	3450	3570	3470	3430	2400	980	570	400	1200
2000/01	1370	2200	2900	3280	3670	3740	3830	3640	2500	1050	580	400	1160
2001/02	1380	2240	2920	3430	3690	4030	4040	3990	2630	1030	590	410	1190
2002/03	1490	2350	2990	3470	3860	4060	4360	4190	2920	1040	610	490	1250

Bron: Statline (CBS)

Tabel 3 – Aantallen leerlingen in scholen voor voortgezet speciaal onderwijs (rec-vso), naar leeftijd

	<12	12	13	14	15	16	17	>17
1991/92	40	410	1070	1430	1710	1600	1380	2020
1992/93	40	440	1120	1590	1760	1800	1360	1900
1993/94	40	480	1240	1700	1920	1750	1520	1800
1994/95	60	470	1220	1840	2060	1900	1440	1900
1995/96	50	530	1360	1880	2240	2040	1570	1840
1996/97	60	640	1420	1980	2370	2210	1680	1790
1997/98	70	690	1690	2110	2440	2300	1780	1910
1998/99	80	800	1800	2370	2610	2450	1770	2030
1999/00	80	790	1910	2580	2900	2470	1840	2050
2000/01	50	940	2010	2750	3170	2740	1810	2030
2001/02	140	1020	2300	2940	3410	2880	1980	1950
2002/03	140	1190	2610	3320	3710	3190	2270	2190

Bron: Statline (CBS)

